

สวนยางพาราในกัมพูชา กับปฏิบัติการยึดแย่งที่ดิน
จากกลุ่มชนชายขอบ⁴¹
Rubber Plantation in Cambodia and Land Grabbed
from the Marginal People

สมหมาย ชินนาค⁴²

Sommai Chinnak

No More Frontiers to Cross:

Life of Mekong People in the Plantation Era

(ไม่มีดินแดนใหม่ที่จะให้ (ข้าม) ไปอีกแล้ว : ชีวิตของพลเมืองลุ่มน้ำโขงในยุคของการปลูกพืชเชิงพาณิชย์)

(ที่มา : “WRM Briefing, December 2008)

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มีแรงจูงใจจากปรากฏการณ์การขยายตัวอย่างรวดเร็วของยางพารา จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ของกัมพูชา ซึ่งส่งผลกระทบทั้งต่อการหายไปของพื้นที่ป่า และพื้นที่ทำกินของชนพื้นเมือง โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ หนึ่ง เพื่อศึกษาประวัติ และพัฒนาการของยางพาราในฐานะที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักของกัมพูชาในปัจจุบัน สอง เพื่อศึกษากระบวนการหรือวิธีการที่รัฐบาลกัมพูชาใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจอันชอบธรรม และ สาม เพื่อศึกษาผลกระทบของนโยบายและโครงการพัฒนา เกี่ยวกับการปลูกยางพาราที่มีต่อชนพื้นเมือง ตลอดจนปฏิบัติการที่เกิดขึ้น

⁴¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงภายใต้กระแสการเปลี่ยนผ่าน: กรณีศึกษาในเขตวิสาหกิจเมืองเรื่องการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง : จากยุคอาณานิคมถึงยางพารา” ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ผ่านมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

⁴²รองศาสตราจารย์ (มานุษยวิทยา) หลักสูตรสาขาวิชานโยบายลุ่มน้ำโขงศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อีเมล: s_chinnak@hotmail.co.th

ผลการศึกษาพบว่า ปรากฏการณ์การขยายตัวอย่างรวดเร็วของยางพารา จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ของกัมพูชานั้น สัมพันธ์กับการเกิดขึ้นและขยายตัวของทุนนิยมหรือกระแสการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ผ่านการทำงานระหว่างทุนกับกลไกของรัฐด้วยเหตุนี้ กัมพูชาในปัจจุบัน จึงมีฐานะเป็น “พื้นที่ของการต่อรอง” “ช่วงชิง” ของทั้งกลุ่มทุนชาติ และข้ามชาติ ที่แอบอ้างเรื่อง “วาทกรรมการพัฒนา” เพื่อให้สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ผ่านปฏิบัติการกระบวนการขยายอำนาจรัฐเหนือพื้นที่ เพื่อแปลงทรัพยากรธรรมชาติ (ที่ดิน) ให้เป็นทุน ในด้านหนึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชนพื้นเมืองซึ่งเคยใช้ประโยชน์จากพื้นที่เหล่านั้น ทั้งเป็นที่ยอยู่อาศัยและแหล่งทำมาหากิน ด้วยเหตุนี้ในหลายๆ พื้นที่จึงพบว่ามีปฏิกิริยาต่อต้านจากชนพื้นเมือง อย่างไรก็ตาม กรณีศึกษาในหลายพื้นที่ชี้ชัดว่าการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราได้ส่งผลให้ชุมชนพื้นเมืองหลายแห่งกลายเป็นกลุ่มคนชายขอบ

คำสำคัญ : กัมพูชา, การยึดแย่งที่ดิน, สวนยางพารา, การปลูกป่าเชิงพาณิชย์, กลุ่มชนชายขอบ

Abstract

This research has a motivation from the rapid expansion and become to the commercial tree of the rubber tree (*Hevea Brasiliensis*) in Cambodia which impacted to the forest and agricultural land of the local people. This research project has 3 objectives; firstly, to study the history and development of the rubber tree which become Cambodia's main commercial tree, secondly, to study the processes or methods which the Cambodia State use for promoted the rubber tree become an legal commercial tree and thirdly, to study the impacts of policies and the rubber tree plantation policy to the indigenous people and their adaptations.

The study found that the rapid expansion of rubber tree until become to the commercial tree of Cambodia is directly related to the emergence and expansion of capitalism or opening economy policy in the Mekong Sub-region through the working between the capital and the state. Then Cambodia nowadays was the “contesting area” of both national capitals and transnational capitals which claimed the development discourse for exploited the area through the territorialization process practice to transformed natural resource (land) become the capital. From that process, its have impacted to the local people who had been used those area both for their residence and their survival. Thus in many areas we found the resistance from the local people, however from many case studies we found that the expansion of rubber plantation make the local people become the marginal groups.

Keywords: Cambodia, Land Grabbed, Rubber Plantation, Commercial Trees, Marginal People

บทนำ

มีรายงานในปี 2005 ว่า 36 % ของประชากรชาวกัมพูชามีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนอยู่ถึง 0.46 – 0.63 เหรียญสหรัฐต่อวัน ดังนั้น เพื่อที่จะให้หลุดพ้นจากความยากจน กุญแจสำคัญของรัฐบาลก็คือ การส่งเสริมพืชเกษตรอุตสาหกรรม อย่างเช่นยางพารา มะม่วง หิมพานต์ กาแฟ มะพร้าว ปาล์มน้ำมัน และอื่นๆ ยางพาราถูกมองว่าเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่คาดหวังว่าจะช่วยขยายการเติบโตของการค้าระหว่างประเทศและระบบเศรษฐกิจ และไม่นานมานี้เอง การปลูกยางพาราจึงได้รับการส่งเสริมทั้งในระดับอุตสาหกรรมและการทำสวนยางเป็นพืชเศรษฐกิจของครอบครัว (industrial and smallholders’ scale enterprise) ทั่วทั้งประเทศ (NGO Forum, 2005 : no page)

กัมพูชา จึงเป็นประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างประเทศหนึ่งที่ย่างพารา กำลังเป็นพืชเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัว ในปี 2006 รัฐบาลกัมพูชาได้ขายพื้นที่สวนยางพารา ที่ดำเนินการโดยรัฐทั้งหมด 7 แห่ง ให้แก่นักลงทุนภาคเอกชน โดยให้เหตุผลเพื่อเพิ่มผลผลิต และเพิ่มรายได้เข้าประเทศ ท่ามกลางกระแสความต้องการผลผลิตยางพารา และราคาที่ย่างพาราสูงขึ้นในตลาดโลก โครงการแล้วเสร็จในกลางปี 2007 ด้วยความช่วยเหลือของธนาคาร พัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank) หรือ "เอดีบี" ดังรายงานของหนังสือพิมพ์ แคมโบเดียเดลี (Cambodia Daily) ที่ระบุว่า นายลี พัลลา (Ly Phalla) ผู้อำนวยการแผนกยางพารา กระทรวงการเกษตรกัมพูชา กล่าวว่า กระทรวงการเกษตรกำลังดำเนินการร่วมกับเอดีบี เพื่อเข้าดูแลผลประโยชน์ที่จะได้จากการขายสวนยางพาราซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดกำปงจาม (Kampong Cham) และจังหวัดกระแจะ (Kratie) "แผนการนี้จะช่วยให้รัฐบาลกัมพูชา ประสบความสำเร็จในการดูแลเกษตรกรสวนยางที่มีอยู่จำนวนมาก" นอกจากนี้ นายมาซาฮิโร โอสึกะ (Masahiro Otsuka) ผู้จัดการโครงการธนาคารพัฒนาเอเชีย ก็ได้กล่าวว่า ธนาคาร พัฒนาเอเชียได้ช่วยเหลือเงินทุนแก่รัฐบาลกัมพูชาเพื่อดำเนินการในเรื่องนี้เป็นเงิน 25 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

ทั้งนี้สวนยางในกัมพูชาซึ่งดำเนินการโดยรัฐมีอยู่ทั้งหมด 7 แห่ง โดย 6 แห่งอยู่ใน เขตจังหวัดกำปงจาม และอีกหนึ่งแห่งใน จังหวัดกรอแจะ ในปี 1997 รัฐบาลได้ขายสวนยาง ในจังหวัดรัตนคีรี (Ratanakiri) แก่นักธุรกิจใหญ่นามว่า ไต เสง (Tai Seng) และอีกแห่งหนึ่งใน จังหวัดกำปงจาม ก็ได้ขายให้แก่นักธุรกิจชื่อ กิม กาว (Kim Kao) ซึ่ง นายกาง จันดาราโรต ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาการศึกษา กัมพูชา ก็ได้กล่าวว่า รัฐบาลต้องจัดการประมวลขายสวน ยางอย่างโปร่งใสเพื่อให้ได้ราคาและผลประโยชน์สูงสุด (หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน 16 กรกฎาคม 2549)

ปรากฏการณ์การเปิดโอกาสให้กลุ่มทุนทั้งจากภายนอกประเทศและภายในประเทศ เข้ามาดำเนินการปลูกยางพาราของกัมพูชาในช่วงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา มีลักษณะ ไม่ต่างไปจากเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อย่าง สปป.ลาว หรือเมียนมาร์เท่าใดนัก ยังผลให้ ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าจำนวนมาก อันเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยน มาปลูกยางพาราเท่านั้น หากแต่ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมอย่างรุนแรงในประเด็น

เกี่ยวกับที่ดิน ทั้งนี้เพราะการขยายตัวของพื้นที่ปลูกยางพารานั้น นับเป็นปัจจัยหลักของปรากฏการณ์ปฏิบัติการยื้อแย่งที่ดิน (land grabbing) จากกลุ่มชนชายขอบ ของบรรดากลุ่มทุนต่างๆ ที่ได้รับสัมปทานจากรัฐบาล อันเป็นปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Derek Hall, Philip Hirsch and Tania Murray Li, 2011 : no page)

ด้วยเหตุนี้ เมื่อผู้วิจัยเริ่มต้นที่จะศึกษาปรากฏการณ์การแผ่ขยายของยางพาราในประเทศกัมพูชา ภาพแรกที่เกิดขึ้นมาในความคิดของผู้วิจัยก็คือ ภาพที่ผู้เขียนถ่ายเมื่อปี 1996 โดยเป็นภาพกลุ่มผู้หญิงชาวเขมรเลอ (Khmer Leou) หรือชนบทที่สูงที่จังหวัดรัตนคีรี (Rattanakiri) ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา จำนวน 7 คน กำลังแบกตะกร้าสานด้วยหวายที่เรียกว่า “กาบพา” ที่อัดแน่นไปด้วยผลผลิตจากไร่ของพวกเขาและของที่หาได้จากป่าใส่หลังเดินเป็นระยะทางหลายกิโลเมตร มุ่งหน้าเพื่อนำไปขายยังตลาดที่ตัวเมืองบันลุง อันเป็นเมืองหลักซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัดรัตนคีรี ผ่านสวนยางพาราเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอาณานิคมฝรั่งเศสสองข้างทาง ที่ยืนต้นอย่างไร้ระเบียบเพราะถูกทิ้งร้างจนแทบมองไม่เห็นร่องรอยของคมมีดกรีดยาง หากลำต้นเต็มไปด้วยตะปุ่มตะป่ำสูงชะลูดเหนือวัชพืชและพืชยืนต้นอื่นๆ ที่ปกคลุมอยู่ด้านล่าง

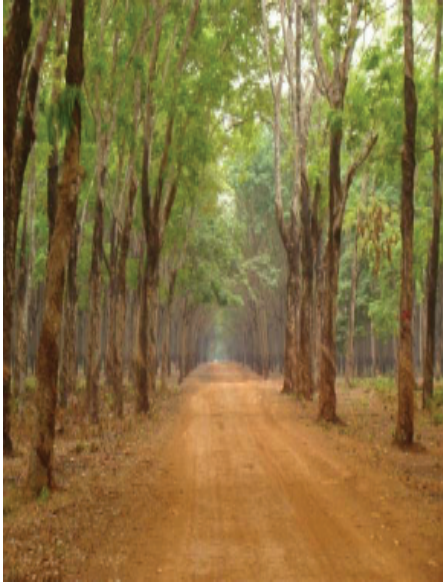

(ซ้าย) ถ่ายเมื่อปี 1996 ภาพชาวเขมรเลอหรือชนบทที่สูงที่กำลังเดินผ่านสวนยางเก่าแก่สองข้างทางนับแต่สมัยฝรั่งเศสปกครองเพื่อนำผลผลิตจากไร่และป่าไปขายยังตลาดเมืองบันลุง จังหวัดรัตนคีรี

(ขวา) ถ่ายเมื่อปี 2010 ภาพสวนยางพาราของนายทุนที่ได้รับสัมปทานบนพื้นที่อันมืมา ที่กำลังเข้ามาทดแทนสวนยางเก่ารวมทั้งพื้นที่ทำกินของชาวเขมรเลอ

ครั้งเมื่อได้มีโอกาสลงพื้นที่ภาคสนามในปี 2010 ผู้วิจัยจึงมุ่งมั่นที่จะไปยังพื้นที่ที่ตนเองได้ถ่ายภูมิก่อนหน้านี้ไว้ ทว่าดูเหมือนว่าช่วงระยะเวลาเพียง 14 ปี ได้ทำให้ภูมิทัศน์ของชนบทรัตนคีรีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเสียเหลือเกิน แม้ว่าสวนยางพาราเก่าแก่ดังปรากฏในภาพถ่ายจะยังคงหลงเหลืออยู่บ้าง แต่ก็มิใช่สวนยางที่รกร้างปกคลุมด้วยวัชพืชและไม้ยืนต้นอื่นแซม หากแต่ได้รับการถากถางจนเห็นลำต้นตั้งเรียงรายอย่างค่อนข้างเป็นระเบียบ รวมทั้งรอยกรีดของมีดกรีดยางบนลำต้นนับแต่โคนต้นไล่ขึ้นไปจนเลยขึ้นไปเหนือกิ่งก้านที่แผ่ออกมาเกินความสามารถของคนงานที่จะกรีดได้ จนต้องนำผองไม้มาวางพาดกับลำต้นเพื่อปีนขึ้นไปกรีดกันเลยทีเดียว ภาพที่ปรากฏดังกล่าวดังกล่าวได้สร้างทั้งความอัศจรรย์ใจและตื่นตะลึงแก่ผู้วิจัยยิ่งนัก นามานี้ซึ่งคำถามมากมายว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ สามารถบอกอะไรได้บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่มุมมองทางมานุษยวิทยา

ดังนั้นเนื้อหาที่จะนำเสนอในบทความนี้ จึงเป็นความพยายามที่จะตอบคำถามดังกล่าวข้างต้น โดยจะประกอบไปด้วยพัฒนาการและความเป็นมาของยางพาราในกัมพูชา กระบวนการหรือวิธีการที่รัฐบาลกัมพูชาใช้ในการทำให้ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจอันชอบธรรมของประเทศ ผลกระทบของการปลูกยางพาราที่มีต่อชนพื้นเมือง ตลอดจนปฏิบัติการที่เกิดขึ้น

(ซ้าย) ภาพปัจจุบัน (ปี 2010) ของสวนยางเก่าแก่
ที่ถูกจัดระเบียบด้วยการจัดการสวนยางแบบใหม่
อันเนื่องมาจากกระแสของความเฟื่องฟู
ของยางพารา

(ขวา) คนงานกำลังปีนลงจากผองที่ใช้พาดลำต้น
เพื่อปีนไปกรีดยาง ซึ่งสูงจากพื้นร่วม 5-6 เมตร
ที่สร้างทั้งความอึดจรรยาใจและต้นตอสิ่ง
แก่ผู้วิจัยยิ่งนัก

ยางพาราในกัมพูชา : จากพืชอาณานิคมสู่พืชพื้นเมือง

มีหลักฐานว่ายางพาราเข้าสู่กัมพูชาตั้งแต่เมื่อปี 1910 โดยภาคเอกชนที่นำมาปลูก
ในนิคมเกษตรกรรมยางพารา ไปร์ นูป (Prey Nup) ทางชายฝั่งตะวันตกของท่าเรือ Ream
ซึ่งน่าจะอยู่ในเขตจังหวัดสีหนุวิลล์ในปัจจุบัน (เดิมคือจังหวัดกำปงโสม) แต่ก็ถูกปล่อยร้าง
หลายทศวรรษ จนกระทั่งมีการฟื้นฟูในทศวรรษ 1990 อันเป็นช่วงที่กระแสความต้องการ
ยางพาราของตลาดโลกเฟื่องฟูมาขึ้นเอง

ต่อมาในปี 1920 ฝรั่งเศสในฐานะเจ้าอาณานิคมของกัมพูชาก็ได้ทำการพัฒนาระบบ นิคมเกษตรกรรมยางพาราในกัมพูชาครั้งแรกขึ้นที่จังหวัดกำปงจาม บนผืนดินที่เคยปลูกฝ้าย บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่ยังปกคลุมไปด้วยป่าและเป็นพื้นที่ที่ยังไม่เคยมีการสำรวจมาก่อน แต่ก็ปกคลุมไปด้วยดินบะซอลท์ที่มีสีแดง ต่อมาในปี 1922 นิคมเกษตรกรรมยางพาราแปลงที่สอง ก็เกิดขึ้นบริเวณทางตอนเหนือของกำปงจาม คือที่ตำบลเล็ก ๆ ที่ชื่อว่า จูป (Chup) บนพื้นที่ สัมปทานขนาดมหึมาถึง 17,000 เฮกตาร์ ซึ่งนับเป็นการถือกำเนิดอย่างเป็นทางการของบริษัท ข้ามชาติที่สำคัญคือ Compagnie du Cambodge

ต่อมาไม่นานนักผู้ปลูกยางพาราก็ประจักษ์ถึงคุณภาพของดินบะซอลท์ (Basaltic Soil) ทำให้สีแดง (ของดินบะซอลท์) มีนัยยะถึงความสำเร็จด้วย กิตติศัพท์ของดินสีแดง ได้แพร่กระจายไปยังโลกของนักปลูกยางพารา และกลายเป็นแรงดึงดูดให้นักปลูกยางพารา ต่างเดินทางมายังพื้นที่นี้ ในปี 1930 นักลงทุนจำนวนมากเดินทางมายังกัมพูชา เพื่อไปยังที่ราบสูง ที่มีดินสีแดง ไม่นานนักแปลงยางพาราก็ผุดขึ้นตามมา ทั้งที่ เมม็วด (Mimot) จ้อมกา อันดง (Chamcar Andong) หรือ ไปรย์ อัก (Prekak) ที่ได้กลายเป็นคู่แข่งกับสวนยางพาราจูป ทั้งนี้ เมม็วด (Mimot) นับเป็นสวนยางพาราแห่งแรกของโลกที่ใช้เฉพาะการขยายพันธุ์ด้วย เมล็ด (clone seedling) ซึ่งผลิตกันทั้งที่มีชื่อเรียกว่า “Mimotex” ที่ถือว่ามีคุณภาพ เยี่ยม ขณะที่ จ้อมกา อันดง (Chamcar Andong) ก็เป็นพื้นที่ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์ ส่วน ไปรย์ อัก (Prekak) ก็มีการปลูกบนที่ราบสูงที่มีลักษณะภูมิประเทศลาดลงตามเนินเขาเล็กๆ ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงบริเวณที่เรียกว่าช้างข้าม (the elephant leap) ที่ถูกขนานนามว่า เป็นสวนยางพาราที่สวยงามที่สุดในอินโดจีน อย่างไรก็ตาม จูป ก็ยังเป็นสวนยางพาราที่ใหญ่ ที่สุดในโลกจนถึงปี 1975 ด้วยขนาดพื้นที่ถึง 15,000 เฮกตาร์ และทำสถิติในการให้ผลผลิต มากที่สุดต่อเนื่องมาจนถึงปีดังกล่าว (Ly Phalla and Phillippe Monnin, 2009 : 9 - 41)

จากการเป็นต้นกำเนิดของยางพาราในประเทศและการขยายตัวของยางพารา อย่างรวดเร็วนับแต่ปลายทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมานั้น ดูเหมือนว่าในด้านหนึ่งนั้นจะทำให้ จังหวัดกำปงจามได้ประโยชน์จากสวนยางพาราในหลากหลายด้าน โดยเฉพาะทางด้าน เศรษฐกิจ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ โดยมีตลาดตั้งอยู่ใกล้กับบริษัทปลูก ยางพารา ที่มีทั้งรั้วเเย่เครื่องปั้นของตนเอง โรงเรียน ถนน และโรงพยาบาล แต่ในอีกด้าน

หนึ่งนั้น การขยายตัวของพื้นที่ปลูกยางพาราที่ดูจะไม่มีขีดจำกัด ก็ได้ส่งผลกระทบทั้งต่อวิถีชีวิตของผู้คนและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่สวนยางพาราเข้าไปถึงอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขยายตัวแบบก้าวกระโดดของยางพาราในกัมพูชา ที่เริ่มต้นตั้งแต่รัฐบาลได้ประกาศนโยบายส่งเสริม “การทำสวนยางพาราเป็นเศรษฐกิจของครอบครัว” (family - scale rubber plantation) ในเดือนสิงหาคม ปี 2001 เพื่อที่จะให้ยางพาราขยายไปยังพื้นที่ชนบทของประเทศ โดยรัฐบาลได้รับประกันกับครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการดังกล่าวในด้านของความมั่นคงของวิถีชีวิต กรรมสิทธิ์ในที่ดิน และความช่วยเหลือด้านเทคนิคต่างๆ (Jeremy Ironside, Toeur Veasna, Hak Sokleap and Chhun Vanthoeum, 2004 : no page) ด้วยเหตุนี้ อาจจะกล่าวได้นับแต่ปี 2000 เป็นต้นมานั้น ยางพาราก็ดูจะแทบไม่เปลี่ยนแปลงปลอมในพื้นที่ชนบทของกัมพูชาอีกต่อไป

การขยายตัวของอุตสาหกรรมยางพาราในกัมพูชา จึงสัมพันธ์โดยตรงกับการเกิดขึ้นและการขยายตัวของทุนนิยมในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และการขยายตัวของทุนนิยมชายแดน (frontier capitalism) อันเป็นลักษณะที่สำคัญของเกษตรอุตสาหกรรมยางพารานับแต่ปลายศตวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา ที่ดำเนินไปได้ด้วยความสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบระหว่างนักลงทุนในประเทศ นักลงทุนต่างประเทศ เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งนี้ทุนขนาดใหญ่ ทั้งทุนในประเทศและทุนข้ามชาติ มักเป็นทุนที่มีการดำเนินการในลักษณะของสวนยางพาราขนาดใหญ่ (large rubber plantation) โดยการขอสัมปทานที่ดินผืนใหญ่จากรัฐบาลในระยะเวลายาวหลายสิบปีครอบคลุมพื้นที่แทบทั่วทั้งประเทศ และมีแนวโน้มว่าการขยายตัวของสวนยางพาราขนาดใหญ่ในกัมพูชาก็ได้การลงทุนของนักลงทุนต่างชาติเริ่มมีมากกว่าการลงทุนภายในประเทศเอง ดังข้อมูลจากการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในจังหวัดรัตนคีรีโดยผู้วิจัย เมื่อปี 2010 พบว่า ในช่วงระหว่างปี 1992 - 2006 นั้น รัฐบาลกัมพูชาได้ให้สัมปทานที่ดินแก่บริษัทเพื่อทำการปลูกยางพาราทั้งจากในประเทศและต่างประเทศไปแล้วจำนวน 10 บริษัท ครอบคลุมพื้นที่เกือบๆ 1 ล้านเฮกตาร์ ดังตารางต่อไปนี้ (Kim Sangha, ผู้ประสานงาน The Se San River Protection Community Network (SPN) , สัมภาษณ์)

ตารางแสดงรายชื่อบริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดินเพื่อปลูกยางพาราระหว่างปี 1992 - 2006

ที่	ชื่อบริษัท	พื้นที่ที่ได้รับ สัมปทาน	ขนาด (เฮกตาร์)	วันที่ได้รับอนุมัติ
1	Household Company Heng Sarat	กำแพง	500	23 - 01 - 1992
2	Ta Lam Plantation Holding	เกาะกง	36,700	05 - 10 - 1998
3	TTY Industrial Crops Development Import - Export	กำแพง	1,070	02 - 05 - 2000
4	Gialai Company Limited	รัตนคีรี	9,380	26 - 01 - 2005
5	Sal Sophea Peanich Co., Ltd.	สตึงแตรัง	9,917	08 - 11 - 2005
6	Men Sarun Import Export	กำแพง	4,400	10 - 02 - 2006
7	Mean Rithy Co., Ltd.	กำแพง	9,784	16 - 03 - 2006
8	Oryung Construction (ACM) Co., Ltd.	รัตนคีรี	6,866	04 - 04 - 2006
9	Samrang Rubber Industry PTC Ltd.	เสียมเรียบ และอุดรธานี	9,658	12 - 05 - 2006
10	Heng Development	รัตนคีรี	8,654	25 - 05 - 2006
Total (รวมทั้งสิ้น)		907,655		

รัฐกัมพูชากับมายาคติในการทำไม้ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจอันชอบธรรมของประเทศ

องค์การป่าฝนโลก (World Rainforest Movement – WRM) รายงานเมื่อปี 2008 ว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่ (monoculture plantation) เช่น ยูคาลิปตัส ปาล์มน้ำมัน ยางพารา และสับปะรด กำลังขยายตัวเข้าไปในผืนดินของประชาชนและป่าไม้ ในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงภายใต้เหตุผลที่สลับซับซ้อนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น “เพื่อยุติการทำไร่เลื่อนลอย” (shifting cultivation stabilization) และ “เพื่อลดความยากจน” (poverty reduction) ดังที่ใช้นกันมาโดยตลอดในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา หรือในปัจจุบัน “เพื่อเป็นแหล่งดูดซับคาร์บอน” (carbon credit) และ “เพื่อผลิตพลังงานทดแทนจากพืช” (biofuel production) ก็ตาม ทั้งนี้ หลายปีที่ผ่านมา เหตุผลที่ประชาชนได้อินได้ฟังก็จะถูกเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตลอดเวลา หากแต่สิ่งหนึ่งที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงก็คือ ประชาชนในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง ยังคงเป็นผู้ที่ถูกเบียดขับให้ไปอยู่ติดชายขอบที่ดินของพวกเขาอยู่เช่นเดิม (Premrudee Daoroung, 2008 : no page)

เช่นเดียวกันกับสถานการณ์ในประเทศกัมพูชา นับตั้งแต่หลังการประกาศยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศในเดือนมกราคม 2002 รัฐบาลกัมพูชาก็หันมาใช้นโยบายส่งเสริมพืชอุตสาหกรรม (agro - industrial cultivation) ด้วยการปลูกสร้างสวนยางพาราขนาดใหญ่ และการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นไม้สน ไม้สัก มันสำปะหลัง กระถินเทพา (กระถินณรงค์) และพืชเชื้อเพลิงชีวภาพ (agro - fuel) เช่นปาล์มน้ำมัน ในรูปของการให้สัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจ (economic concession) ยังผลให้พื้นที่ปลูกยางพาราและพืชเศรษฐกิจดังกล่าวแผ่ขยายไปทั่วทุกหัวระแหง ทั้งนี้ข้ออ้างของรัฐต่อปฏิบัติการดังกล่าวไม่เพียงแต่เพื่อสร้างรายรับให้แก่รัฐ และพัฒนาระบบการเกษตรแบบเข้มข้น แต่ยังมีเป้าหมายเพื่อลดความยากจน ด้วยการส่งเสริมโอกาสการมีงานทำในท้องถิ่นอีกด้วย (Megan MacInnes, 2008 : no page)

รัฐกัมพูชาจึงนับเป็นเอเยนต์สำคัญในการสร้างและผลิตซ้ำมายาคติว่าด้วยการพัฒนา ผ่านการสร้างจินตนาการว่าด้วยการเจริญเติบโต การลดความยากจน และความมั่งคั่งของประชาชาติโดยการลงทุนจากต่างชาติ ภายใต้กระบวนการเสกสรรความทันสมัยนี้เองที่ “การพัฒนาจากภายนอก” ถูกนำมาใช้สร้าง “วิธีคิด” หรือ “จินตนาการใหม่” ที่เชื่อมโยงโครงการทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ภายใต้วิธีคิดเช่นนี้ “ทุนนิยมชายขอบ” (Peripheral capitalism) หรือการลงทุนจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้รับการนำเสนอในฐานะกลไกสร้างความเจริญเติบโตผ่านระบบสัมปทาน ที่เชื่อมโยงท้องถิ่น เมือง จังหวัด ประเทศสู่ระบบเศรษฐกิจโลก (ยศ สันตสมบัติ, 2553 : 200) และถูกผนวกเข้ากับกระบวนการสร้างรัฐชาติกัมพูชาและความทันสมัย กล่าวคือ ความทันสมัยถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมของอำนาจรัฐในกระบวนการขยายพื้นที่ควบคุมของรัฐชาติ (Territorialization) (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554 : 209 - 212) ภายใต้แนวคิดที่ว่าด้วยความเจริญเติบโต ความมั่งคั่ง และการบริโภครายได้กลไกตลาดเสรี

ด้วยเหตุนี้ แม้กลไกตลาดจะเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นเรื่อยๆ แต่รัฐกัมพูชาก็ยังคงเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ผ่านการสร้างวาทกรรมการพัฒนาภายใต้กรอบของระบบเศรษฐกิจเสรี วาทกรรมการสร้างชาติ การพัฒนาในฐานะที่เป็นตัวชี้วัด “ความทันสมัย” ที่พึงปรารถนา กลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐและชนชั้นนำ กล่าวเฉพาะกรณีของยางพารา ภายหลังจากที่รัฐบาลกัมพูชาได้ประกาศ

นโยบายส่งเสริมการทำสวนยางเป็นพืชเศรษฐกิจของครอบครัวในเดือนสิงหาคม ปี 2000 เพียงสองสัปดาห์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช นายกรัฐมนตรีของกัมพูชา ก็ได้เดินทางไปยังตำบลตุมริง ในจังหวัดกำปงทม (Kompong Thom) เพื่อเป็นประธานในพิธีเปิดสวนยางตุมริงอย่างเป็นทางการ สวนยางแห่งนี้มีบริษัทจูบ (Chhub Rubber Plantation Company) เป็นผู้จัดการ ตามนโยบายส่งเสริมการทำสวนยางเป็นพืชเศรษฐกิจของครอบครัวนี้ รัฐบาลได้มอบที่ดินทั้งสิ้น 4,359 เฮกตาร์ ให้กับสวนยางตุมริง และมอบที่ดินอีก 1,841 เฮกตาร์สำหรับสวนยางครอบครัว โดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้กล่าวชื่นชมว่า บริษัทได้ทำการฟื้นฟูปะปายของภูมิภาคให้กลับมาสมดุล ซึ่งเป็นผลมาจากการลักลอบทำไม้ในอดีต ชาวบ้านในพื้นที่จะปลูกพืชเศรษฐกิจระหว่างแถวของต้นยางพารา และจะได้รับที่ดินจำนวน 3 เฮกตาร์ เพื่อที่จะปลูกยางพาราหรือปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ยังกล่าวต่อไปอีกว่า ประชาชนของเราจะเปลี่ยนจากชาวนาและผู้ตัดและเผาป่าเพื่อทำการเกษตรไปเป็นคนงาน และเจ้าของครอบครัวสวนยางพารา

ข้อมูลจากสภารัฐมนตรี (Council of Ministers) ของกัมพูชาเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ปี 2003 หรือภายหลังจากการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศเพียงหนึ่งปี ระบุว่ารัฐบาลกัมพูชาอนุมัติให้สัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจ (economic land concession) เป็นจำนวน 40 แปลงขนาดใหญ่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ถึง 809,296 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 5,058,100 ไร่) และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ก็ปรากฏว่ายากที่จะเข้าถึงตัวเลขข้อเท็จจริงที่เป็นทางการได้ แต่ก็ปรากฏในรายงานในช่วงหลังที่ชี้ว่า ในช่วงเปลี่ยนผ่านซึ่งเศรษฐกิจโลกขยายตัวในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ที่ดินครึ่งหนึ่งของกัมพูชาได้ถูกโอนให้เป็นกรรมสิทธิ์ของนักลงทุนต่างชาติในรูปของการให้สัมปทานที่ดินหรือการเช่าที่ดินในระยะยาว (Pompana Kuaycharoen, 2008 : no page)

นักลงทุนใหญ่ๆ ในกัมพูชามักมีเส้นสายโยงใยกับนักการเมืองระดับสูงในรัฐบาล แม้กฎหมายของรัฐจะระบุให้การสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจทำได้อายุสูงสุดไม่เกิน 10,000 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 62,500 ไร่) (Touch Siphat, 2008 : 2008 : 70) และการสัมปทานขนาดใหญ่ที่มีมาก่อนหน้านั้น จะต้องลดขนาดลงก็ตาม แต่ในความเป็นจริง รัฐบาลก็ได้ดำเนินการใดๆ เพื่อนำที่ดินกลับคืนมาจากบริษัทที่มีอำนาจ ซึ่งถือครองเนื้อที่สัมปทานที่ดินเกินกว่าที่กฎหมายประกาศ ดังเช่น บริษัท วู ชี ซาน (Wuzhishan L.S. Group) จากประเทศจีน

ได้สัมปทานที่ดินถึง 199,999 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 1,249,993.75 ไร่) เพื่อปลูกไม้สน ในจังหวัดตรังศรี จากเนื้อที่อนุมัติการใช้ประโยชน์เริ่มต้นที่ 10,000 เฮกตาร์ แต่ว่าสถานภาพของที่ดินที่นอกเหนือจากนั้นกลับไม่ชัดเจน ส่วนบริษัทปลูกไม้ที่เจ้าของเป็นชาวต่างชาติรายอื่นที่ครอบคลุมเนื้อที่สัมปทานที่ดินขนาดใหญ่ก็มีอีกหลายบริษัท อาทิเช่น บริษัทกรีน ริช (Green Rich) ที่ได้รับสัมปทานที่ดินสำหรับปลูกกระถินเทพาและปาล์มน้ำมันเป็นจำนวน 18,300 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 114,375 ไร่) ในจังหวัดเกาะกง บริษัทแคมโบเดีย ไฮนิง (Cambodia Hainning Group) ได้รับสัมปทานที่ดินสำหรับปลูกมันสำปะหลัง ปาล์มน้ำมัน และเลี้ยงสัตว์ เป็นจำนวน 21,250 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 132,812.5 ไร่) ในจังหวัดกำปงสปี บริษัทเอเชีย เวิลด์ (Asia World Agricultural Development) และบริษัทโกลบอล อะกริคัลเจอร์ (Global Agricultural Development and Great Wonder Ag Dev Co.) ได้รับสัมปทานที่ดินบริษัทละ 10,000 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 62,500 ไร่) เพื่อปลูกไม้สักในเขตอำเภอดงรักของจังหวัดโคราช (Kratie) ซึ่งทั้งสองบริษัทต่างก็ได้รับใบอนุญาตสัมปทานที่ดินในวันเดียวกัน

ในเดือนมีนาคมปี 2006 ผู้แทนจากบริษัทไฮนัน เนเชอรัล รับเบอร์ (Hainan Natural Rubber Industry Group Corp) ซึ่งเป็นผู้ผลิตรายใหญ่ที่สุดของจีน และบริษัทซุยแกง อินเวสเมนต์ (Suigang Investment Development Co Ltd) ของกัมพูชา ได้ลงนามในข้อตกลงปลูกยางพาราและตั้งโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปยางพาราในกัมพูชา ครอบคลุมพื้นที่กว่า 60,000 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 375,000 ไร่) พร้อมทั้งรับซื้อกลับไปยังจีนด้วย

"เราจะนำเอาระบบอุตสาหกรรมที่มีมาตรฐานแบบใหม่ล่าสุดมาใช้ในโครงการนี้ เพื่อจะได้นำทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ของกัมพูชามาใช้ให้เกิดผลประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด" สำนักข่าวซินหัวอ้างคำกล่าวของนายอู๋ยาหรง (Wu Yarong) ประธานคณะกรรมการบริหารบริษัท Hainan Natural Rubber Industry Group Corp เช่นเดียวกับ นายสิม สอนทิม (Sim Sonthim) ประธานกรรมการบริษัท Suigang Investment Development Co Ltd ที่กล่าวว่า "โครงการความร่วมมือดังกล่าวจะช่วยปรับปรุงให้มาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกัมพูชามีสภาพที่ดีขึ้น"

บริษัทจีนดังกล่าวนี้มีพื้นที่ในการเพาะปลูกสวนยางมากกว่า 1,562,500 ไร่ สามารถผลิตรายางพาราได้กว่า 250,000 ตันต่อปี หรือนับเป็นครึ่งหนึ่งของผลผลิตรวมทั้งหมดของจีนเลยทีเดียว

จีนเป็นผู้นำในการใช้ยางพาราของโลก และนำเข้ายางพารามากที่สุดในโลกตั้งแต่ปี 2001 เป็นต้นมา โดยเมื่อปีที่แล้วอัตราการนำเข้ายางในประเทศจีนมีปริมาณสูงถึง 2.04 ล้านตัน ในขณะที่ผลผลิตในแต่ละปีอยู่ที่เพียง 500,000 ตันเท่านั้น ในขณะที่จีนเองมีพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการทำสวนยางอยู่ไม่มากนัก ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในมณฑลไห่หนัน (ไหหลำ) มณฑลหยุนหนัน และบางส่วนในมณฑลกวางตุ้ง (กวางตุ้ง) ทางภาคใต้ของจีนเพราะเป็นพื้นที่ที่มีฝนตกชุก ดังนั้นบริษัทผู้ผลิตรายางจึงเล็งที่จะขยายการผลิตของตนไปยังประเทศในทวีปแอฟริกา และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งยังคงมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ (หนังสือพิมพ์ผู้จัดการออนไลน์ 2 เมษายน 2549)

นอกจากนี้ยังมีรายงานอีกว่า บริษัทจากเวียดนามอีก 2 - 3 แห่ง ก็ได้รับอนุมัติให้ลงทุนปลูกยางพาราบนเนื้อที่ประมาณ 16,000 เฮกตาร์ ในจังหวัดมณฑลคีรี ทั้งนี้บริษัทอุตสาหกรรมยางพารากลุ่มนี้ก็ตั้งเป้าที่จะลงทุนปลูกยางพาราในกัมพูชาให้ได้ถึง 100,000 เฮกตาร์ ดังเช่นที่ลงทุนใน สปป.ลาว และมีรายงานข่าวว่าในเดือนพฤศจิกายน 2007 สวนยางพาราของรัฐ (government rubber plantation) จำนวน 3 แห่ง รวมเนื้อที่ประมาณ 22,000 เฮกตาร์ ได้ถูกอนุมัติให้บริษัทเอกชนจากจีนเช่าเป็นระยะเวลาถึง 99 ปีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่เพียงแต่บริษัทต่างประเทศเท่านั้น ที่สามารถเข้าถึงที่ดินด้วยการอนุมัติจากรัฐบาล ที่ดินเนื้อที่มากกว่า 200,000 เฮกตาร์ ในเขตจังหวัดสตึงเตรงก็ได้ถูกยกให้บริษัทในประเทศจำนวน 11 บริษัท และบริษัทเหล่านั้น ก็เชื่อเชิญให้บริษัทต่างชาติเข้าร่วมทุนอีกชั้นหนึ่ง

จากที่กล่าวไปข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า การแผ่ขยายของยางพาราที่ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นกระบวนการหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ที่จะนำพาประเทศไปสู่ “ความทันสมัย” นั้น เป็นกระบวนการพัฒนาที่มีรัฐและชนชั้นนำเป็นศูนย์กลาง (state-centric development) ทั้งรัฐส่วนกลางและรัฐท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการปิดล้อมชุมชน พารา สายน้ำ ฝืนป่าและที่ดินไปจากประชาชน และเปลี่ยนทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นสินค้าราคาถูกเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดและเพื่อนบ้าน

ยางพาราและพืชเศรษฐกิจอื่นภายใต้นโยบายเกษตรอุตสาหกรรมของรัฐกัมพูชา

นับตั้งแต่ปี 2002 เป็นต้นมา หลังจากนโยบายการให้สัมปทานที่ดินเพื่อการจัดการป่าไม้แบบเดิมได้ถูกยกเลิก และรัฐบาลกัมพูชาได้หันมาอนุมัติการสัมปทานที่ดินเพื่อการทำเกษตรอุตสาหกรรมแก่บริษัทเอกชนเพื่อปลูกพืชพาณิชย์ในพื้นที่ขนาดใหญ่ดังกล่าวข้างต้น ก็ปรากฏว่ายังไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้ได้ ผลลัพธ์กลับกลายเป็นว่า รัฐบาลกำลังถูกกดดันให้มีข้อกำหนดกฎระเบียบที่ชัดเจน และต้องติดตามการปฏิบัติงานของตนให้ดีกว่าที่เป็นอยู่

กฎหมายจัดการการสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจ (Economic Land Concession – ELCs) ที่มีกฎหมายที่ดินปี 2001 และปี 2005 เป็นหลักนั้น มีการออกกฎหมายย่อย (sub - decree) ภายใต้กฎหมายที่ดินที่ระบุถึงเงื่อนไขต่างๆ เช่น ต้องมีการทำสัญญาและต้องติดตามการดำเนินงานอย่างใกล้ชิด ต้องคุ้มครองสิทธิของประชาชนในชุมชนที่อยู่ใกล้เขตสัมปทาน และป้องกันไม่ให้มีผลกระทบต่องสิ่งแวดล้อม และในกฎหมายก็มีมาตรการลงโทษบริษัทที่ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข อย่างไรก็ตาม ก็พบว่าการอนุมัติให้สัมปทานที่ดินจำนวนมากได้ละเมิดต่อกฎระเบียบที่กำหนดไว้ สร้างผลเสียหายอย่างรุนแรงแก่ชุมชน และยังไม่สามารถก่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ตามสัญญา

เหตุผลประการหนึ่งของปัญหาที่มีอยู่ก็คือ การขาดความโปร่งใสในกระบวนการทำสัญญา และการขาดความรับผิดชอบของบริษัทตั้งแต่การเริ่มต้นดำเนินงาน แต่ด้วยแรงกดดันของบรรดาแหล่งทุนและภาคประชาสังคม ในปี 2007 รัฐบาลกัมพูชาจึงได้มีข้อตกลงให้จัดทำและจัดเก็บข้อมูลให้ทันเหตุการณ์ลงในระบบการสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจ เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชนทั่วประเทศ ระเบียนนี้มีไว้เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของ สถานที่ตั้ง สถานภาพ และการดำเนินงานของการสัมปทานที่ดินแต่ละราย และข้อมูลดังกล่าว จะต้องได้รับการจัดการดูแลโดยกระทรวงเกษตรกรรม ป่าไม้ และการประมงของกัมพูชา และรัฐบาลยังให้คำมั่นสัญญาว่าจะพิจารณาเรียกคืนพื้นที่สัมปทานที่ดินจากบริษัท ที่ได้รับไปเกินกว่าที่กำหนด คือ มากกว่า 10,000 เฮกตาร์ (หรือ 62,500 ไร่) อีกด้วย อีกทั้งการทำให้มั่นใจว่าบริษัทต่างๆ จะปฏิบัติตามกฎหมายของกัมพูชา จะได้รับความสำคัญมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวน ตรวจสอบขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2009 การปรับปรุงเพื่อให้เกิดความโปร่งใสและความรับผิดชอบที่รัฐบาลสัญญา เป็นไปด้วยความน่าผิดหวังเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นระเบียบที่ไม่ได้รับการป้อนข้อมูลใหม่ โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับการสัมปทานที่ดินในระดับจังหวัด พบว่าข้อมูลที่มีอยู่มีความขัดแย้งกันเองระหว่างส่วนต่างๆ ของเว็บไซต์และระหว่างบรรดาข้อมูลของหน่วยงานต่างๆ ของรัฐบาล นอกจากนี้ “ระเบียบเพื่อสาธารณะ” (public log book) ดังกล่าว ยังถูกเผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษผ่านทางระบบอินเทอร์เน็ต ทำให้ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ ทั้งนี้ระเบียบเพื่อ “สาธารณะ” ดังกล่าว ควรที่จะทำเป็นภาษาเขมร และถูกนำไปเผยแพร่ในระดับท้องถิ่น และต้องมีใช้เพียงแคในรูปแบบการสื่อสารเฉพาะทางอิเล็กทรอนิกส์เท่านั้น หากต้องเป็นในรูปแบบที่ไม่ใช่อิเล็กทรอนิกส์ด้วย

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลขององค์กรพัฒนาเอกชนเกี่ยวกับความคืบหน้าเพื่อปรับปรุงการทำงานในขั้นพื้นฐานของรัฐบาลยังไม่เป็นที่น่าพอใจ โดยพบว่ามีเพียง 2 บริษัท จากทั้งหมด 9 บริษัท ที่มีชื่อในระเบียบและถูกระบุว่ามีพื้นที่สัมปทานเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด ที่ยอมลดขนาดพื้นที่ลง อีก 3 บริษัทปฏิเสธการทบทวนข้อสัญญา ทั้งนี้เมื่อเดือนเมษายน 2008 บริษัทเคนเนอเทค (Kenertec Co. Ltd) จากเกาหลีใต้ ก็ยังได้รับอนุมัติพื้นที่สัมปทานที่ดินมากถึงหกเท่าของพื้นที่ที่กฎหมายกำหนด เพื่อปลูกพืชเชื้อเพลิงชีวภาพ และในเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้นเอง ผู้ว่าราชการจังหวัดสตริงตรง ก็ให้การสนับสนุนอย่างเป็นทางการต่อบริษัทกรีนซี อินดัสตรี จำกัด (Greensea Industry Company Ltd) เพื่อขยายพื้นที่ปลูกพืชเชื้อเพลิงชีวภาพ เป็นจำนวนมากกว่าที่กำหนดไว้ในกฎหมายถึง 10 เท่า

องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในประเด็นเกี่ยวกับที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ยังคงได้รับคำร้องทุกข์จากชาวบ้าน เกี่ยวกับกรณีที่บริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดินที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย และความล้มเหลวของหน่วยงานรัฐในการหยุดยั้งผู้ที่ทำผิดกฎหมาย สัญญาสัมปทานที่ดินได้รับการอนุมัติก่อนที่จะมีการขอขึ้นทะเบียนตามกฎหมาย ทำให้การสัมปทานที่ดินจำนวนมากได้รวมเอาที่ดินที่เป็นของประชาชนอย่างถูกต้องตามกฎหมายไปด้วย

องค์กรต่างๆ ก็ยังไม่ได้รับข้อมูลใดๆ ว่าบริษัทสัมปทานได้ปรึกษาหารือกับชุมชน หรือได้ทำการศึกษาผลกระทบต่องสิ่งแวดล้อมและสังคม ก่อนได้รับสัมปทานที่ดินแต่อย่างใด

บริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจในกัมพูชาหลายบริษัท ละเมิดข้อบังคับตามกฎหมายของประเทศ ซึ่งให้การรับรองการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าตามจารีตประเพณี และปกป้องที่ดินของชนพื้นเมือง บริษัทหนึ่งที่กำลังขออนุญาตสัมปทานที่ดิน 10,000 เฮกตาร์ (หรือ 62,500 ไร่) เพื่อปลูกยางพาราในจังหวัดมณฑลคีรี ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา อันเป็นที่อยู่ของบรรดาชนพื้นเมืองหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่นเดียวกับจังหวัดรัตนคีรีนั้น ได้รับการยืนยันจากประชาชนว่า ได้บังคับให้ชนพื้นเมืองมอบที่ดินให้บริษัท “เขา” ในราคาระหว่าง 25 - 250 เหรียญสหรัฐ เป็นระยะเวลานานถึง 99 ปี ประชาชนบางคนบอกว่า อันที่จริงพวกเขาถูกบังคับให้ขายที่ดินของตนให้กับบริษัทในราคาที่กล่าวข้างต้น และปฏิบัติการดังกล่าวก็เกิดขึ้นโดยตำรวจในท้องถิ่นเป็นผู้มาบอกกับประชาชนว่า หากไม่ปฏิบัติตามข้อเสนอ บริษัทสัมปทานก็ยังจะยึดเอาที่ดินไปอยู่ดี ปรากฏการณ์ที่ประชาชนถูกข่มขู่ในลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ มีให้เห็นทั่วทั้งประเทศ

ในระหว่างการเตรียมการประชุมประจำปีระหว่างรัฐบาลกัมพูชากับประเทศผู้ให้ทุน กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ร่วมกันจัดทำเอกสารข้อเสนอเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงภายใน 12 เดือน เพื่อให้เกิดความโปร่งใสและความรับผิดชอบเกี่ยวกับธรรมาภิบาลของภาคเกษตรอุตสาหกรรมในพื้นที่ขนาดใหญ่ โดยเนื้อหาสาระของเอกสารมี 3 ข้อหลักๆ ดังนี้ (Megan MacInnes, 2008 : no page)

- ให้ปรับปรุงข้อมูลในระเบียบอย่างเป็นระบบทุกๆ ไตรมาส (สามเดือน) และจัดให้มีการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นภาษาเขมรแก่ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากการให้สัมปทานที่ดิน

- ยกเลิกการให้สัมปทานที่ดินที่ไม่ได้มาตรฐานตามกฎหมายลูก (sub - decree) ซึ่งมีเนื้อหาว่า ก่อนได้รับอนุญาตสัมปทานที่ดินนั้น ที่ดินแต่ละแปลงจะต้องมีการขึ้นทะเบียน ต้องมีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสังคม และต้องมีการปรึกษาหารือกับชุมชน และปัญหาการอพยพออกจากพื้นที่จะต้องได้รับการแก้ไขก่อน

● ทำการชี้แจงเหตุผลตามกฎหมายว่า เหตุใดสามบริษัทที่มีพื้นที่สัมปทานที่ดินเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดจึงดำเนินการต่อไปได้ โดยให้แสดงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพิจารณา โดยเฉพาะผลที่ได้รับจากการประชุมปรึกษาหารือสาธารณะกับชาวบ้านผู้ที่ได้รับผลกระทบ และต้องสร้างหลักประกันว่า บริษัทสัมปทานเหล่านั้นจะไม่ดำเนินการต่อไป จนกว่าจะมีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ให้เสร็จสิ้นเสียก่อน

ในอดีตนั้นภาคประชาสังคมในกัมพูชา ประสบผลสำเร็จในการใช้การประชุมระหว่างรัฐบาลกับผู้ให้ทุนในการสร้างผลกระทบต่อนโยบายของรัฐบาล อย่างไรก็ตาม การที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและผู้ให้ทุนที่เปลี่ยนแปลงไป อันเป็นผลมาจากข้อตกลงช่วยเหลือแบบทวิภาคีระหว่างประเทศกัมพูชาและประเทศใกล้เคียงในภูมิภาค กำลังทำลายต่อสถานภาพเดิมของภาคประชาสังคม ปัญหาจึงมีอยู่ว่าองค์กรพัฒนาเอกชน ที่กำลังห่วงใยต่ออนาคตการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับ “ผู้ให้ทุนหน้าใหม่” (emerging donors) และรักษาสายสัมพันธ์กับผู้ให้ทุนเดิม และในเวลาเดียวกันก็สร้างโอกาสให้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนคติกับบรรดากลุ่มผู้ได้รับสัมปทานที่ดินอย่างไร

ยวพารากับชะตากรรมของชนชายขอบ

ชุมชนที่อยู่ในเขตหรืออยู่ใกล้เขตสัมปทานที่ดินเพื่อปลูกยางพาราในกัมพูชานั้น จัดแบ่งออกเป็น 2 เขต คือ เขตที่ราบลุ่มกับที่ราบสูง กับเขตที่ราบสูง ในเขตที่ราบลุ่มกับที่ราบสูงนั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ที่จังหวัดกำปงจาม ซึ่งอยู่ตอนกลางของประเทศ อันเป็นจังหวัดที่มีการปลูกยางพารามากที่สุดในประเทศนับแต่สมัยอาณานิคม ประชากรส่วนใหญ่ก็จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และจาม (ขแมร์อิสลาม) ที่ส่วนใหญ่อพยพมาอาศัยทำนา ขณะที่เขตที่ราบสูงมักกระจายตัวอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือและภาคตะวันตกเฉียงเหนือ เช่น กำปงธม โพธิ์สัต กำปงสปีอ กระแจะ สตรึงตรง รัตนคีรี และมณฑลคีรี เป็นต้น ที่ประชากรซึ่งอยู่รอบนอกตัวเมืองและอำเภอ ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มากกว่าที่จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร อันเป็นประชากรหลักของกัมพูชา เพราะกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เหล่านั้นมักจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตชนบทห่างไกล ตามป่าเขา วิธีการผลิตจึงเป็นระบบเกษตรแบบ

ไร้หมื่นเวียนเป็นส่วนใหญ่ ดังเช่นในเขตจังหวัดรัตนคีรีและมณฑลคีรี ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา

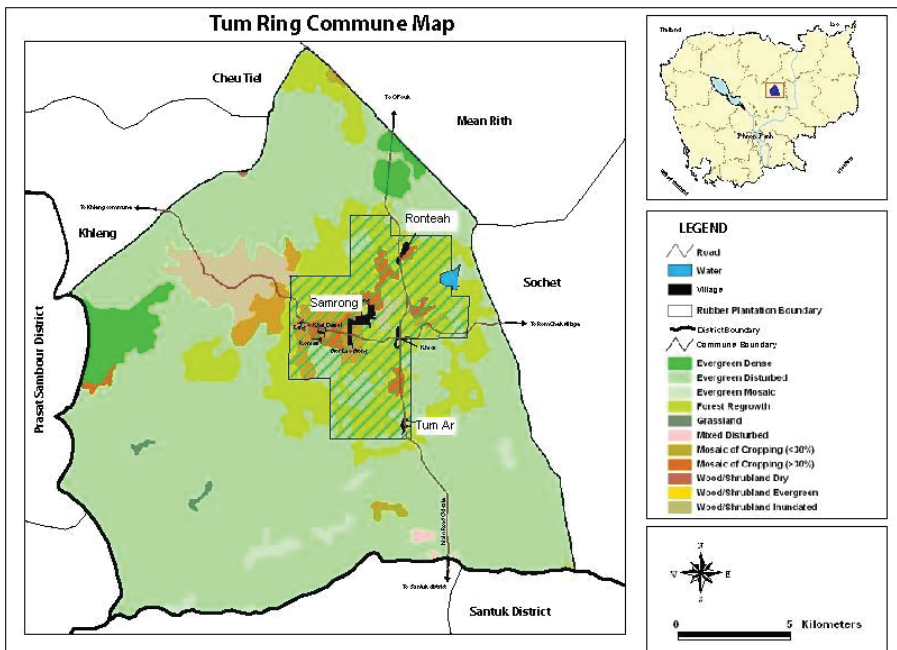
อย่างไรก็ตาม ชะตากรรมของชนพื้นเมืองทั้งสองเขตเหล่านั้น ภายหลั้้นนับแต่สวนยางพาราย่างกรายเข้ามาถึงชุมชนของพวกเขาก็ไม่ต่างกันเท่าใดนัก ดังรายละเอียดที่จะได้นำเสนอมาพอสังเขปดังนี้

ตุมริง : อนาคตของชุมชนในเขตพื้นที่สัมปทานดินสีแดง ภายใต้นโยบายส่งเสริมการทำสวนยางพาราเป็นเศรษฐกิจของครอบครัว⁴³

ตุมริง (Tum Ring) เป็นชื่อตำบลเล็กๆ แห่งหนึ่งในอำเภอขันดาน จังหวัดกำปงธม อันเป็นเขตที่มีสีแดง (red soil) ที่เหมาะสำหรับการปลูกพืชยืนนั้ก และอยู่ใกล้เขตที่ตั้งของสวนยางพาราขนาดใหญ่ที่เก่าแก่ที่สุดของรัฐ คือ บริษัทสวนยางพาราจูบ (Chub Rubber Plantation) ตำบลแห่งนี้ตั้งอยู่ห่างไปทางทิศเหนือประมาณ 230 กิโลเมตร ของกรุงพนมเปญ ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ประชากรของตำบลนี้มีอัตราเพิ่มค่อนข้างรวดเร็ว คือจากเมื่อปี 2001 มีจำนวนประมาณ 2,000 คน เพิ่มขึ้นเป็น 4,777 คนในปี 2009

⁴³ เนื้อหาหลักจาก NGO Forum “A Study of the Impacts of Rubber Plantation Development in Tum Ring, Cambodia”, May 2005. และ ยศ สันตสมบัติ และ อรัญญา ศิริผล “บทที่ 4 ยางพาราในกัมพูชา : บทเรียนแห่งการทำลายป่าและผลิดซ้ำความยากจนของเกษตรกร” ใน *ยางพาราในลุ่มน้ำโขง : การปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นในลาว กัมพูชา และไทย*. เชียงใหม่ : วนิตการพิมพ์, 2556.

ตุมริง ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งป่าไม้และสัตว์ป่า และตั้งอยู่ในเขตใจกลางของพื้นที่ป่าที่ใหญ่ที่สุดของกัมพูชา ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าที่เต็มไปด้วยไม้มีค่าขนาดใหญ่ทำให้รัฐบาลให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทถึง 3 บริษัทคือ Colexim, Mien Ly Heng และ GAT ป่าที่อุดมสมบูรณ์จึงค่อยแปรสภาพเป็นพื้นที่ทำไม้ ถนนชักลากไม้ออกจากผืนป่าได้ ทำให้ผู้คนจากภายนอกเริ่มหลั่งไหลเข้ามาตั้งรกราก แสวงหาที่ดินทำกินในตุมริงเพิ่มขึ้น จากวิถีชีวิตแบบเดิมที่ผูกพันอยู่กับการทำไร่ ทำนา และเก็บหาของป่าขายเลี้ยงชีพ ผืนป่าที่เริ่มเสื่อมโทรมลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้วิถีชีวิตเรียบง่ายแบบเดิมไม่อาจดำเนินไปได้ ในขณะที่ทรัพยากรป่าลดลง การแย่งชิงทรัพยากรและที่ดินกลับมีความเข้มข้นมากขึ้น พร้อมๆ กับการเฟื่องฟูของพืชพาณิชย์ แม้ว่าการสัมปทานที่ดินเพื่อการจัดการป่าไม้แบบเดิม จะถูกรัฐบาลประกาศยกเลิกในปี 2002 แล้วก็ตาม

แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชนตุมริง (ที่มา : WRM Bulletin, June 2002)

ขณะที่การสัมปทานป่าไม้ในชุมชนยังคงดำเนินไป รัฐบาลกัมพูชากรีเริ่มนโยบายส่งเสริม “การทำสวนยางพาราเป็นเศรษฐกิจของครอบครัว” (family - scale rubber plantation) ในปี 2001 โดยเลือกเอาตุมริงเป็นพื้นที่นำร่องของโครงการดังกล่าว และนี่ก็นับเป็นช่วงเวลาที่เป็นจุดผกผันที่สำคัญยิ่งของชุมชนตุมริง เพราะตามนโยบายนี้ชาวตุมริงจะได้รับการจัดสรรที่ดินครัวเรือนละ 3 เฮกตาร์เพื่อใช้ในการปลูกยางพารา โดยมีบริษัทยางพาราจูป (Chub Rubber Plantation) ซึ่งเป็นผู้บริหารจัดการตามนโยบายดังกล่าวเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดสรรที่ดินให้กับทุกครัวเรือน โดยอาศัยความร่วมมือจากหัวหน้าชุมชน ผู้มีสิทธิได้รับที่ดินต้องมีรายชื่อในทะเบียนสำมะโนครัวของชุมชนในปี 2000 แม้กระนั้นก็ดี ทะเบียนสำมะโนครัวของชุมชนก็มีตัวเลขจำนวนครัวเรือนที่ล้าสมัยและน้อยกว่าความเป็นจริง ทำให้ในช่วงเวลานั้นมีครัวเรือนเพียง 502 ครัวเรือนเท่านั้นที่ได้รับการจัดสรรที่ดินตามโควตา แต่จำนวนไม่น้อยที่ยังไม่ได้รับเอกสารสิทธิในที่ดินจากรัฐบาลหรือบริษัท หากมีเพียงชื่ออยู่ในโควตาเท่านั้น กระบวนการจัดสรรที่ดินจึงปราศจากความโปร่งใสมาตั้งแต่ต้น และสร้างความขัดแย้งขึ้นในตุมริงอย่างรุนแรงในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ ชาวบ้านบางรายยังระบุว่า นายหน้าที่ดินซึ่งอ้างว่าเป็นพนักงานบริษัทหุบพยายามโน้มน้าวให้ชาวบ้านขายที่ดินให้กับบริษัท พวกเขาได้รับข้อมูลว่า หากชาวบ้านรายใดต้องการขายที่ดินให้แก่บริษัทจะได้รับเงินค่าที่ดินในทันที นายหน้าที่ดินที่สามารถโน้มน้าวให้ชาวบ้านขายที่ดินให้กับบริษัทจะได้รับค่านายหน้าจากทางบริษัทเช่นกัน ชาวบ้านรายหลายเล่าว่า พวกเขาได้รับข้อมูลจากเจ้าหน้าที่บริษัทว่า ที่ดินที่ได้รับการจัดสรรอาจไม่ยั่งยืนหรือไม่อาจสืบทอดไปสู่ลูกหลานได้ การที่ชาวบ้านไม่อาจเข้าถึงข้อมูลแท้จริงได้ ทำให้ชาวตุมริงได้รับแต่คำกล่าวอ้างอย่างเลื่อนลอย และมีความสับสนกังวลใจเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินของตน ชาวบ้านจำนวนมากเลือกที่จะรับเงินจากบริษัท แทนที่จะรอเอกสารสิทธิ์ตามที่รัฐบาลและบริษัทสัญญาไว้ ชาวบ้านหลายรายขายที่ดินโดยที่ยังไม่เคยเห็นเลยว่าที่ดินของตนอยู่ตรงไหน เมื่อขายที่ดินไปหมดแล้ว ครัวเรือนที่มีเส้นสายหรือเครือข่ายกับเจ้าหน้าที่บริษัท ก็มักจะผันตนเองไปเป็นแรงงานรับจ้าง หรือหันไปค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ในตลาด ในขณะที่ครัวเรือนจำนวนมากเลือกที่จะรุกป่าเพื่อบุกเบิกที่ดินทำไร่ไปเรื่อยๆ

การกว้านซื้อที่ดินของบริษัทยางพารา จึงส่งผลโดยตรงให้มีการรุกป่าเพิ่มขึ้น อย่างไม่มีที่ท่าว่าจะยุติลง ตราบใดที่ยังมีพื้นที่ป่าให้ชาวบ้านบุกเบิกต่อไป แม้ว่าการรุกป่าในลักษณะเช่นนี้จะผิดกฎหมายและไม่มีโอกาสได้รับเอกสารสิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้น นโยบายส่งเสริมยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจของครอบครัวจึงล้มเหลวตั้งแต่เริ่มต้น การเข้ามาของบริษัทยางพาราทำให้วิถีชีวิตและการทำมาหากินของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง ชาวบ้านต้องสูญเสียสิทธิในที่ดินทำกินที่มีมาแต่เดิม สูญเสียแหล่งรายได้จากการเก็บหาของป่าเพราะผืนป่า ลดลงเรื่อยๆ และที่สำคัญคือ การผลิตอาหาร โดยเฉพาะข้าวเริ่มขาดแคลนอย่างหนัก จนหลายครัวเรือนต้องใช้รายได้จากการทำงานรับจ้าง ให้หมดไปกับค่าอาหารเพื่อประทังชีวิตของครอบครัวแทนที่จะผลิตอาหารเองดังเดิม และหลายครัวเรือนก็อพยพโยกย้ายไปหากินแหล่งอื่น โดยเฉพาะการมุ่งหน้าไปยังพื้นที่ที่รัฐบาลให้สัมปทานที่ดินแก่บริษัทเพื่อปลูกยางพารา ดังเช่นในเขตจังหวัดชายแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างรัตนคีรี

รัตนคีรี : ยางพารากับการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์แบบใหม่ของเมืองชายแดน

ปี 1996 ซึ่งเป็นปีแรกที่ผู้วิจัยได้เดินทางไปยังจังหวัดเล็กๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ที่ห่างจากเมืองหลวงพนมเปญเป็นระยะทางกว่า 600 กิโลเมตร และมีชายแดนติดต่อกับประเทศเวียดนามและ สปป.ลาว ที่มีชื่ออย่างน่าสะอิดใจว่า “รัตนคีรี” (Rattanakiri) อันหมายถึงดินแดนของภูเขาที่อุดมไปด้วยรัตนชาตินานาชนิด ในช่วงเวลานั้นรัตนคีรีดูจะมีเสน่ห์ยิ่งนัก ภายในตัวเมืองบันลึงซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวจังหวัดไม่มีแม้กระทั่งถนนลาดยางหรือคอนกรีต ตลาดบันลึง อันเป็นตลาดเดียวของจังหวัด ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หากยังเป็นพื้นที่ของการปะทะสังสรรค์กันของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัด ที่มีหลากหลายร่วม 14 กลุ่ม สีสันและชีวิตในตลาดบันลึงจึงดึงดูดให้นักมานุษยวิทยาอย่างผู้วิจัยต้องแวะเวียนไปทุกๆ เช้า ก่อนที่จะออกไปภาคสนามตามหมู่บ้านต่างๆ

ด้วยลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบสูง ทำให้รัตนคีรีในอดีตเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติสูง และมีป่าดั้งเดิมที่อุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งยังมีแร่ธาตุที่หลากหลายชนิด โดยเฉพาะทองคำและทับทิม สมดังชื่อของจังหวัดที่มีความหมายว่า “ภูเขาแห่งรัตนชาติ”

ดังนั้นรูปแบบวิถีการผลิตของประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัด จึงเป็นระบบการเกษตรแบบยังชีพ ซึ่งอยู่บนฐานของการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำไร่หมุนเวียนซึ่งมีวัฏจักรรอบละประมาณ 10 - 15 ปี อันเป็นหลักประกันเกี่ยวกับความยั่งยืนของระบบนิเวศน์ ทั้งนี้พืชที่ปลูกก็จะเป็นข้าวไร่และพืชผักต่างๆ ที่จะเพาะปลูกอยู่ตามไร่เนาที่เรียกภาษาท้องถิ่นว่า “จัมกา” (chamkar) บนที่ราบสูง กิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกเหนือจากนี้ก็จะเป็นการประมงพื้นบ้าน (ทั้งจากแม่น้ำและหนองบึงต่างๆ) การเลี้ยงสัตว์ และการใช้ประโยชน์จากป่าและเก็บหาของป่า เป็นต้น (สมหมาย ชินนาค, 2556 : 173 - 203)

รัตนคีรีประกอบด้วย 9 อำเภอ มีประชากรประมาณ 100,000 กว่าคน ทั้งนี้ร้อยละ 75 หรือประชากรทุกๆ สามในสี่คนจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่เขมร ประกอบด้วยชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่บนที่สูงหรือชนบนที่สูง (Highlander) ที่ชาวกัมพูชาเรียกว่า “เขมรสูง” (Xmər loeu-Khmer Loeu) อย่างเช่น กรัง, ตุมปวน, จราย, บราว, กระเจาะ, กะเวต และ ลุน ประชากรที่เหลือนอกจากนี้ก็จะกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ลาว เวียดนาม และจีน ดังนั้นแม้ว่าจะเป็นจังหวัดที่ทุรกันดาร และอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลาง ความหนาแน่นของประชากรมีเพียง 9 คน/ตารางกิโลเมตร ทว่ารัตนคีรีกลับเป็นจังหวัดที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิตอิงอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติดังที่ได้กล่าวข้างต้น

อย่างไรก็ตาม ภาพดังกล่าวเริ่มเลือนหายไปเรื่อยๆ เมื่อผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามในจังหวัดดังกล่าวนับแต่ปี 2004 เป็นต้นมา โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดลดลงอย่างมาก ซึ่งสาเหตุสำคัญประการแรกก็คือ เป็นผลมาจากการเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นของชนพื้นราบซึ่งเป็น “คนนอก” ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ การปลูกป่าเพื่อการพาณิชย์ การให้สัมปทาน ซึ่งมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามกลางเมืองก็เน้นพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ยังผลให้ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมกับ “คนนอก” เหล่านั้นทวีขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันก็เป็นการบีบบังคับให้คนในชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อตอบสนองตลาดมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย กาแฟ มะม่วงหิมพานต์ และยางพารา และการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อการค้า ทุกวันนี้พื้นที่บนที่ราบสูงของจังหวัดรัตนคีรี

จึงถูกใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้น และพื้นที่ป่าก็ถูกบุกเบิกเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น โดยเฉพาะยางพารา

ปรากฏการณ์แผ่ขยายสวนยางพารา ที่ลามไปถึงจังหวัดชายแดนที่เคยถูกจัดว่า 'ไกลปืนเที่ยง' นี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการส่งเสริมการปลูกยางพาราของรัฐ และเงื่อนไขของสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศที่เหมาะสมต่อการปลูกยางพารา ยังผลให้ภูมิทัศน์เมืองชายแดนอย่างรัตนคีรีเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จากเหตุผลที่ว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ถูกมองว่าเป็นพื้นที่ล้าหลังที่จำเป็นต้องได้รับการพัฒนา เพราะฉะนั้นนโยบายการส่งเสริมการปลูกยางพาราของรัฐจึงถูกเสนอว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะทำให้พื้นที่แห่งนี้ได้รับการพัฒนา เพื่อนำพื้นที่ล้าหลังซึ่งยังเป็นระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ เข้าสู่ระบบการผลิตแบบตลาดนั่นเอง

(ซ้าย) บ้านพักคนงานและแปลงยางพาราของบริษัท
แห่งหนึ่งในเขตจังหวัดรัตนคีรี

(ขวา) ป่าไม้ในเขตรัตนคีรีถูกแผ้วถางเพื่อปรับพื้นที่
สำหรับปลูกยางพารา

การปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์เมืองชายแดน ตามนโยบายการส่งเสริมการปลูกยางพาราของรัฐบาลได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองอย่างใหญ่หลวง เพราะวิถีชีวิตแบบเดิมของพวกเขานั้นเป็นระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน อันนับเป็นระบบการเกษตรแบบจารีตที่ดำเนินมามากกว่าพันปีในเขตภูเขาของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Prasit Wangpakapattanawong, 2010 : 3) แต่เมื่อผืนไร่ของพวกเขาถูกรัฐสัมปทานให้กับบริษัท พวกเขาจึงเสมือนถูกตัดแขนตัดขา ความไม่คุ้นชินในการปลูกพืชแปลกปลอมอย่างยางพารานั้น ทำให้พวกเขามักไม่ได้รับการจ้างงานในบริษัทสัมปทานปลูกยางพาราในระยะยาว นอกจากการจ้างงานชั่วคราวครั้งชั่วคราว โดยเฉพาะการตัดฟันและเผาป่าเพื่อเคลียร์พื้นที่เพื่อเตรียมปลูกยาง ขณะที่การจ้างงานในระยะยาวนั้น บริษัทมักจะเลือกจ้างแรงงานจากภายนอก โดยเฉพาะแรงงานจากจังหวัดกำแพงและกำแพงเพชร ซึ่งเป็นแรงงานจากพื้นราบ ซึ่งมีความคุ้นเคยกับยางพารามานาน อีกทั้งบริษัทก็มองว่าแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์นั้นมักจะหยุดงานบ่อยและมีความลำบากในการสื่อสารกัน⁴⁴

ภาพครอบครัวชนพื้นราบจากจังหวัดกำแพงเพชร ที่รับจ้างในสวนยางของบริษัทปลูกยางพาราที่จังหวัดรัตนคีรี

⁴⁴ สัมภาษณ์คุณ สำรี (Sary) หัวหน้าคนงานบริษัทยางพาราแห่งหนึ่งชนเมืองบันลุง ซึ่งได้รับสัมปทานที่ดินปลูกยางพาราจำนวน 1,000 เฮกตาร์ (62,500 ไร่) โดยมีคนงานประมาณ 100 กว่าคน และบริษัทใช้การจ้างแรงงานเป็นครอบครัวๆ ละ 3-5 เฮกตาร์ และค่าจ้างในอัตราเดือนละ 30,000 เรียล (Riel) หรือประมาณ 300 บาท แต่มีข้อควรระวังไว้ว่า ทั้งคนงานก็สามารถยืมเงินไปใช้ก่อนได้ (สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2010)

นอกจากนี้ ผืนป่าที่เดิมมีต้นยางพาราเก่าแก่นับแต่สมัยอาณาจักรนครศรีธรรมราชที่ถูกปล่อยทิ้งร้างจนแทบจะมองไม่เห็นต้นยางเนื่องจากปกคลุมไปด้วยต้นไม้ขนาดเล็ก ทว่าเป็นแหล่งที่พวกชาวบ้านสามารถเข้าไปหาผลผลิตจากป่าทั้งมาบริโภคในครัวเรือนและนำไปขายยังตลาด เช่น พืชผัก หวาย น้ำผึ้ง ชัน สมุนไพร รวมทั้งสัตว์ป่า ก็ถูกบริษัทซึ่งอ้างว่าเป็นพื้นที่สัมปทานของตนห้ามมิให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ดังเดิม ปัจจุบันต้นไม้ในที่ที่มีต้นยางพาราบนผืนป่าดังกล่าวก็ถูกถากถางออก และบริษัทก็จ้างคนงานมากรีดยางแม้บางต้นจะมีอายุนานนับร้อยปีก็ตาม ทั้งยังปักป้ายห้ามบุคคลภายนอกเข้าหรือลี้มั่วสุมหาหนทางอย่างแน่นหนา

การยึดแย่งที่ดิน : ผลกระทบของการปลูกยางพาราที่มีต่อชนพื้นเมืองและปฏิกิริยาที่เกิดขึ้น

จากการศึกษาของ Andreas Neef and Siphat Touch (2012) ระบุว่า การยึดแย่งที่ดินในกัมพูชาเกิดจากกลไกหลักสองประการคือ ประการที่หนึ่งการคอร์รัปชัน ประการที่สองปฏิบัติการของวาทกรรมที่บังคับหรือยึดเอาและการอพยพโยกย้ายที่อยู่อาศัยที่ดำเนินการผ่านนโยบายการพัฒนาชนบท การฟื้นฟูระบบนิเวศวิทยา และการขจัดความยากจน (Andreas Neef and Siphat Touch, 2012 : 1)

สำหรับระบบนิคมยางพารา (Rubber plantation) นั้น ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบ ต่อชนพื้นเมืองในพื้นที่เช่นเดียวกับพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น ข้าวโพด ปาล์มน้ำมัน มันสำปะหลัง สัก กฤษณา เป็นต้น เพราะใช้เนื้อที่จำนวนมาก ดังเช่นที่ปรากฏใน สปป.ลาว⁴⁵ รวมทั้งสิบสองปันนา ของจีนตอนใต้⁴⁶ ซึ่งที่ดินเหล่านั้นนับเป็นฐานทรัพยากรสำคัญในการดำรงชีวิตของชนพื้นเมืองเหล่านั้น

ในช่วงทศวรรษ 1960 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ชนพื้นเมืองบนที่สูง (แฮมร์เลอ) จำนวนมากถูกขับไล่ออกจากพื้นที่ทำกินของตนเองที่ปฏิบัติ มาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ทั้งถูกนำไปใช้เพื่อปลูกยางพารา ซึ่งนิคมยางพาราเป็นส่วนหนึ่งของ นโยบายผสมกลมกลืนที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ ภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ได้ทรงริเริ่มขึ้น การโจมตีด้วยเครื่องบินทิ้งระเบิดของกองทัพอเมริกัน และการเกณฑ์ชนพื้นเมืองเหล่านี้ไปเป็น ทหารให้กับกองกำลังเขมรแดงของ พอล พต ในช่วงปีแรก

ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 สวนป่ายางพาราจำนวนมากถูกปล่อยทิ้งร้าง และมีเพียง จำนวนเล็กน้อยเท่านั้นที่ได้รับการฟื้นฟู ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ไร่ยางพาราของรัฐบาลกัมพูชา ได้ดำเนินการส่งเสริมการฟื้นฟูสวนยางพาราเก่าพร้อมๆ กับสนับสนุนให้มีการพัฒนา สวนยางพาราใหม่ๆ

⁴⁵ผู้สนใจโปรดดู ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. ทุนนิยมชายแดน : นิคมเกษตรกรรมยางพาราและการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคใต้ของลาว. เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554

⁴⁶ผู้สนใจโปรดดู สมหมาย ชินนาค “อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงภายใต้กระแสการเปลี่ยนผ่าน : จากผืนนา ป่าใช้สอย และไร่หมุนเวียน สู่วางสวนยาง กรณีศึกษาเขตปกครองตนเองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน” ใน สมหมาย ชินนาค. พลวัตสังคมและวัฒนธรรมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง : มุมมอง จากนักมานุษยวิทยาชายขอบ. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2556 : 233 - 276.

อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ของชนพื้นเมืองกับพืชเศรษฐกิจในพื้นที่อื่นๆ ของกัมพูชา บ่งชี้ถึงความรุนแรงของปัญหาเมื่อที่ดินจำนวนมากถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นสวนเกษตรขนาดใหญ่ ดังในกรณีของปัญหาที่เกิดจากการส่งเสริมการปลูกปาล์มน้ำมันในจังหวัดรัตนคีรี ทางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ที่สะท้อนปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

ในปี 1995 บริษัทร่วมทุนชนะการสัมปทานโครงการปลูกปาล์มน้ำมันจำนวน 20,000 เฮกตาร์ ที่อำเภอโอยาเดา จังหวัดรัตนคีรี ซึ่งเป็นการร่วมทุนของบริษัทจากมาเลเซีย (Globaltech Sdn. Bhd.) และสองบริษัทของกัมพูชา (Mittapheap - Men Sarun และ Rama Khmer International) โครงการดังกล่าวได้ทำให้ประชาชน 4,500 คนต้องอพยพ ออกจากที่ดินของตนเอง ขณะที่บริษัทสามารถจ้างคนงานสูงสุดได้เพียง 400 คนเท่านั้น

บริษัทได้จ้างชาวบ้านจากที่อื่นเพื่อบุกเบิกและเคลียร์พื้นที่สำหรับปลูกปาล์มน้ำมัน รวมทั้งพื้นที่ของป่าชุมชน และทำลายสิ่งแวดล้อมด้วย ชาวบ้านรายหนึ่งได้เล่าให้ Sara Colm นักวิจัยของโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรพัฒนาเอกชน ว่า “บริษัททำการ รังวัดที่ดินที่ชาวบ้านกำลังใช้ประโยชน์ในการทำการเกษตร และบอกว่าที่ดินดังกล่าวเป็นของ บริษัทแล้ว แม้ว่าพวกเราจะได้ขายให้ก็ตาม” อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะปลูก ยางพาราของบริษัทในปี 1996 ก็ล้มเหลว พื้นที่ที่ถูกบุกเบิกและเคลียร์แล้วก็ถูกทิ้งร้างไว้ โดยไม่ได้ใช้ประโยชน์อันใด ดังนั้น บริษัทจึงเริ่มปลูกกาแฟแทน ทว่าส่วนใหญ่ก็ตายเพราะภาวะ ความแห้งแล้งในฤดูต่อมา บริษัทจึงได้ทำการก่อสร้างเขื่อนเพื่อเก็บกักน้ำสำหรับนำไปใช้ ในสวนกาแฟของตน ยังผลให้ลำธารและแหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ซึ่งอยู่ใต้เขื่อนแห้งขอด และบริษัท ก็ซื้อที่ดินที่ถมน้ำจากเขื่อนเก็บกักน้ำของตนในราคาเพียง 52 ดอลลาร์/เฮกตาร์ (ประมาณ 1,600 บาท) เท่านั้น ชาวบ้านจำต้องยอมขายที่ดินไปโดยไม่เต็มใจ ด้วยเหตุผลที่ว่า แม้พวกเขาจะปฏิเสธที่จะขายก็ตาม บริษัทก็ต้องยึดเอาที่ดินของพวกเขาอยู่ดี

จากการสำรวจของเจ้าหน้าที่ของโครงการศึกษาของป่าที่ไม่ใช่ผลิตภัณฑ์จากไม้ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดรัตนคีรี โดยการเปรียบเทียบรายได้ของชาวบ้านที่ปลูก ไม้ผลในช่วงระหว่างปี 1995 - 1998 กับชาวบ้านที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่ ผลการศึกษาชี้ชัดว่ารายได้จากการปลูกไม้ผลมีความสำคัญต่อชาวบ้านมากกว่า เนื่องจาก

อิงอยู่กับความหลากหลายของพืชหลายชนิด และมีความเสี่ยงน้อยกว่า ทั้งยังมีความยั่งยืนกว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ถูกนำเสนอในปัจจุบันว่าเป็นทางเลือกของเกษตรกร

รายงานดังกล่าวยังกล่าวถึงปัญหาของชาวบ้านที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว ในพื้นที่ขนาดใหญ่ ภายใต้เกษตรพันธสัญญาว่า “ขณะที่บางที่บริษัทอาจจะเสนอโอกาสในการจ้างงานให้กับคนท้องถิ่น แต่ชาวบ้านก็รู้สึกว่าการทำไร่มีแผน ที่จะเข้ามามีส่วนแบ่งในการใช้ประโยชน์จากการผลิตบนที่ดินของพวกเขาเพิ่มขึ้น เพราะพวกเขาจะต้องเลิกปลูกข้าวแล้วหันไปปลูกกาแฟแทน รายได้ของชาวบ้านก็ต้องพึ่งพากับฤดูกาลเพาะปลูกค่อนข้างมาก และบริษัทก็จะเป็นผู้กำหนดราคาซึ่งชาวบ้านจำต้องขายผลผลิตให้กับบริษัท เกษตรกรจะต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่พวกเขาไม่ได้เป็นผู้กระทำ คำถามที่ชาวบ้านมีต่อบริษัทก็คือ พวกเขาจะดูแลลูกหลานและคนเฒ่าคนแก่อย่างไร หากว่าเวลาของพวกเขาจะต้องใช้ในการดูแลต้นกาแฟเป็นหลัก” (Chris Lang, 2002 : no page)

O’ Brien (1999 อ้างใน ยศ, 2556 : 252) ได้จำแนกผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสวนยางพาราในกัมพูชาเอาไว้ 8 ประเด็นหลักด้วยกัน คือ 1) การสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้านซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการทำมาหากินและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น 2) การลดลงของพื้นที่ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงทางอาหาร 3) รายได้ของชาวบ้านจากการหาของป่าลดลง 4) มลภาวะทางอากาศจากการเผาป่าเพิ่มขึ้น 5) การระบาดของหนูและแมลง เนื่องจากที่ดินถูกปล่อยทิ้งไว้ในสภาพเสื่อมโทรม 6) แหล่งน้ำเริ่มมีมลภาวะจากสารเคมีทางการเกษตร 7) มลภาวะจากการแปรรูปยางพาราโดยขาดระบบบำบัดที่มีประสิทธิภาพ และ 8) การพังทลายของหน้าดินจากการขยายตัวของพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

งานวิจัยชิ้นนี้ก็มีข้อค้นพบคล้ายคลึงกับงานของ O’ Brien อยู่หลายประการ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องที่ดิน ที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านซึ่งเป็นชนพื้นเมืองในพื้นที่กับบริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดินเพื่อปลูกยางพารา ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอื่นๆ ที่ดินนับเป็นรากฐานของสังคมและชีวิตของผู้คนในกัมพูชา ที่ดินหมายถึงการดำรงชีวิต นอกจากนั้น ที่ดินยังถูกให้คุณค่าในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของรากเหง้า ทรัพย์สิน และความมั่นคง ทั้งยังได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่า เป็นพื้นฐานขององค์กรทางสังคมในประเทศ ความผูกพันของครอบครัวต่อที่ดินในฐานะมรดกตกทอด มีความสำคัญ

เป็นพิเศษในสังคมที่ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากมานานหลายทศวรรษอย่างกัมพูชา ทั้งจากความขัดแย้งภายในประเทศ สงคราม การบังคับย้ายถิ่นฐาน ลัทธิส่วนรวมนิยม (Collectivism) การเช่าล่า่งเผ่าพันธุ์ หรือแม้แต่สุดท้ายคือ การเข้าสู่ภาวะไร้กฎหมาย ทุนนิยม และเศรษฐกิจแบบตลาด

ประชากรกว่าร้อยละ 80 ของกัมพูชา อาศัยอยู่ในเขตชนบทที่ห่างไกล ที่ดินในประเทศกัมพูชาสามารถทำการเกษตรได้ทั้งแบบเพาะปลูกถาวร (sedentary - นา) และทำไร่หมุนเวียน แต่ไม่ว่าการเพาะปลูกจะเป็นไปในรูปแบบใด ประชาชนในเขตชนบทก็ยังคงพึ่งพาอาศัยผืนป่ารอบๆ ชุมชน ป่าไม้และลำน้ำคือแหล่งอาหาร ผลผลิตจากของป่าก็คือข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน และแหล่งที่มาของรายได้ โดยปกติแล้วคนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้านคือผู้ที่ไม่มียี่ที่ดิน หรือจะพูดให้ถูกต้องก็คือ ผู้ที่ไม่มียี่ที่ดินทำการเกษตรหรือไม่มีความสามารถในการซื้อที่ดิน สามารถใช้เป็นดัชนีที่เชื่อถือได้ในการชี้วัดระดับความยากจนในประเทศกัมพูชาได้

ในทศวรรษ 1960 มีการประเมินว่า กัมพูชามีพื้นที่ที่ปกคลุมด้วยป่าไม้ประมาณร้อยละ 73 และประชาชนสามารถหากินป่าทำไร่ ทำสวน ได้ตามความจำเป็น โดยไม่มีผลกระทบที่รุนแรงต่อระบบนิเวศแต่อย่างใด ในเวลานั้นยังไม่มีการซื้อขายที่ดินและตลาดค้าที่ดินอย่างเป็นทางการ ผู้ใช้ที่ดินคือผู้ที่มีกรรมสิทธิ์และอำนาจในการควบคุม มาจนถึงทศวรรษ 1990 กัมพูชาก็ถูกเหวี่ยงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้าเสรี อสังหาริมทรัพย์เอกชนได้เริ่มเข้ามากำหนดการใช้ที่ดินและกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ในขณะที่ตลาดการค้าที่ไร้ระเบียบกฎหมายก็ลุกลามแผ่ขยายไปทั่ว

การไร้ที่ดินทำกินและความไม่เสมอภาคในการถือครองที่ดิน กำลังทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว ในกัมพูชา ทั้งในเขตชนบทและชานเมือง ภาวะการไร้ที่ดินทำกินที่เกิดขึ้นกับครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวมีจำนวนที่สูงกว่าครอบครัวที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากนี้ผู้ที่ “เกือบจะไร้ที่ดินทำกิน” (near landless) เช่น ครอบครัวที่มีที่ดินขนาดเล็กเสียจนหากินไม่พอเลี้ยงปากท้องก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นเวลากว่าทศวรรษแล้วที่ดินจำนวนมหาศาลของประเทศ ได้ถูกยกให้กับบริษัทเอกชนในรูปของการสัมปทานที่ดินด้านเศรษฐกิจ โดยเป็นข้อตกลงระหว่างรัฐบาลและภาคเอกชนเพื่อใช้ที่ดินในการสร้างผลกำไร ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นไปเพื่อการเกษตรและการปลูกป่าเพื่ออุตสาหกรรมดังที่ได้กล่าวไปแล้ว นอกจากนั้นก็เพื่อการค้า

การทำเหมืองแร่ การสำรวจหาน้ำมัน การประมง และการท่องเที่ยว แม้ว่าการสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจจะได้ถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมของฝรั่งเศส (เพื่อปลูกยางพารา) แต่การสัมปทานที่ดินก็เพิ่งจะฟื้นคืนกลับมาและเติบโตขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 1990 มานี้อเอง เมื่อรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรกัมพูชาเริ่มอนุมัติให้สัมปทานที่ดินและป่าไม้แก่บริษัทเอกชน โดยอ้างว่าเพื่อเป็นการกระตุ้นภาคเอกชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับรัฐ และลดความยากจนในชนบท แต่พอถึงปลายทศวรรษ 1990 มีการประเมินกันว่า ชุมชนชนบทมากกว่า 1 ใน 3 ถูกตัดขาดจากผืนดินของตนเอง อันเนื่องมาจากการให้สัมปทานที่ดินและป่าไม้นั้นเอง และในปี 2010 องค์กรพัฒนาเอกชนของกัมพูชาก็รายงานว่ามีประชาชนประมาณ 220,000 คนที่ได้รับผลกระทบจากการถูกไล่ออกจากที่ดินทำกินของตน (Andreas Neef and Siphath Touch, 2012 : 2)

การให้สัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจนั้นรวมถึงการปลูกพืชอุตสาหกรรม เช่น ยางพารา กฤษณา ปาล์มน้ำมัน สัก มะพร้าว ยูคาลิปตัส และผลิตภัณฑ์เกษตรอุตสาหกรรมจากพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ด้วย สัมปทานดังกล่าวอำนวยให้กลุ่มทุนมีสิทธิเหนือที่ดิน ที่ได้รับการสัมปทานเป็นระยะเวลายาวนานถึง 99 ปี ในบางพื้นที่ ชุมชนถูกขับไล่ออกจากที่ดินเพื่อนำที่ดินไปปลูกไม้เชิงพาณิชย์ โดยบริษัทที่ได้รับสัมปทานจะนำรถไปไถทำลายป่าไม้ที่ชุมชนเคยอาศัยเป็นแหล่งหากินเลี้ยงชีพ ดังมีรายงานที่อาศัยอยู่ใกล้ๆ กับเขตสัมปทานที่ดินในจังหวัดกรอแจะ สตังตรง มณฑลคีรี และอื่นๆ ถูกห้ามเข้าใช้ประโยชน์จากป่า อีกทั้งพื้นที่ดังกล่าวยังถูกเรียกว่าเป็น “ที่ดินรกร้าง” (wastelands) ที่ถูกผนวกรวมไว้ในเขตสัมปทาน ทั้งๆ ที่จริงแล้วพื้นที่ป่าดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้สำหรับชาวบ้าน และอยู่ในความดูแลของชาวบ้านในชุมชนมาหลายชั่วอายุคนแล้ว นอกจากนั้น ยังมีรายงานอีกว่าชุมชนที่อยู่ติดกับพื้นที่สัมปทานที่ดิน ระบุว่าบริษัทสัมปทานได้ขยายพื้นที่เกินขอบเขตของสัญญา และรุกล้ำเข้าไปในเขตที่ดินของชาวบ้านและชุมชนอีกด้วย

การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อเป็นสินค้าในพื้นที่ขนาดใหญ่ นั้น เป็นการปลูกต้นไม้หรือพืชเชิงเดี่ยว ทั้งยังเป็นการปลูกซ้ำหลายๆ ครั้งแล้วเก็บเกี่ยวในวงจรสั้นๆ จึงต้องใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเข้มข้น รวมทั้งยาฆ่าแมลงและยาฆ่าหญ้า สารเคมีเหล่านั้นก็จะไหลซึมลงใต้ดินและไหลลงสู่แหล่งน้ำใต้ดิน ทำให้สภาพดินเสื่อมโทรม ดินปนเปื้อนสารเคมีและนำโรคภัยไข้เจ็บมาสู่

ชาวบ้าน นอกจากนี้ พืชแต่ละชนิดก็ให้ผลกระทบแตกต่างกันไป เช่น การปลูกต้นยูคาลิปตัส ก็ทำให้ดินแห้งและแข็ง ขาดความชุ่มชื้นและขาดสารอาหาร ส่งผลกระทบต่อระบบน้ำใต้ดิน และแม่น้ำลำธารให้เหือดแห้งลง ตัวอย่างเช่น ทะเลสาบเขมร (โตนเลสาบ) ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชา ซึ่งเป็นแหล่งน้ำจืดที่สำคัญที่สุดต่อระบบนิเวศของประเทศ และเป็นแหล่งอาหารของประชาชนนับล้านคน ก็กำลังถูกคุกคามจากโรงงานเยื่อกระดาษ ที่ปล่อยสารพิษและสารเคมีลงสู่หนองบึงที่ไหลเชื่อมต่อกับทะเลสาบ ในจังหวัดเกาะกง พื้นที่ที่มีป่าไม้ประเภทผลัดใบ ได้ถูกทำลายไปหลายแห่งจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น กระถินเทพา (กระถินณรงค์) หรือถั่วสน ที่ทำลายแหล่งวางไข่ของปลา เพราะที่ดินในเขตนั้นเดิมเป็น “ป่าบุงป่าทาม” (flooded forests) หรือพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงในฤดูมรสุม

นอกจากระบบเศรษฐกิจและความหลากหลายทางชีวภาพจะถูกทำลายแล้ว สิทธิมนุษยชนก็ถูกคุกคามอีกด้วย ชาวบ้านหลายคนถูกข่มขู่จากบรรดากองกำลังรักษาความปลอดภัยที่เป็นลูกจ้างของบริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดิน หากชาวบ้านล่วงล้ำเข้าไปในที่ดิน หรือทำการประท้วงเรื่องการบุกรุกยึดเอาที่ดินของพวกนายทุน ในหลายพื้นที่ มีการใช้กำลังโดยเจ้าหน้าที่ติดอาวุธ ทำให้เกิดการใช้ความรุนแรง ทำให้ชาวบ้านบาดเจ็บและเสียชีวิต ตัวอย่างเช่นที่จังหวัดโพธิ์สัตว์ สติงตรง กำปงสปีอ มณฑลคีรี และเกาะกง ชุมชนได้รวมตัวกันประท้วง เนื่องจากพวกเขาต้องสูญเสียที่ดินและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของพวกเขาไป ชาวบ้านจึงทำการประท้วงต่อการกระทำของพวกสัมปทานที่ดิน และเสนอขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ จังหวัด และเจ้าหน้าที่จากส่วนกลาง แต่ก็ไม่ได้ผลอันใด ตรงกันข้ามเจ้าหน้าที่หลายคนได้แสดงท่าทีเข้าข้างบริษัท และพยายามข่มขู่ชาวบ้านให้ยุติการประท้วง

ในพื้นที่ยากจนทางชนบทอันห่างไกลของกัมพูชา ได้รับประโยชน์เพียงเล็กน้อยจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ และไม่เพียงแต่ความยากจนที่ไม่ได้ลดลง ในทางตรงกันข้าม จำนวนประชากรที่เป็นคนยากจนกลับเพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจของประชาชนสั่นคลอนและตกต่ำ การที่แหล่งความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลาย และการใช้ประโยชน์จากป่าและแหล่งน้ำต้องสูญเสียไป ทำให้ประชาชนตกอยู่ในสภาพเสี่ยงต่อการขาดแคลนอาหาร การอพยพหลีกเลี่ยงจากความทุกข์ยากในเขตชนบทเข้าสู่ตัวเมือง โดยเฉพาะเข้าสู่พนมเปญซึ่งเป็นเมืองหลวง กำลังเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ แต่ผู้อพยพรายใหม่ที่เข้ามาในเมืองนี้

ก็ไม่สามารถหางานทำหรือหาที่อยู่ได้ง่ายๆ หลายชีวิตต้องอาศัยอยู่ริมถนน หรือตั้งถิ่นฐานอยู่แบบผิดกฎหมาย และยังเสี่ยงต่อการถูกไล่รื้อ และโยกย้ายไปที่อื่นต่อไป

ในสายตาของโลกที่พัฒนาแล้ว กัมพูชาถือว่าเป็นประเทศที่กำลังฟื้นฟู และอยู่ในยุคของสันติภาพ มีความมั่นคง และกำลังทำการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อันมีความหมายอย่างกว้างๆ ว่า เป็นการวางรากฐานการพัฒนาภายหลังสงครามยุติลง โดยมีการรองรับนโยบายเศรษฐกิจชุดใหญ่ โดยมีเป้าหมายเพื่อดำเนินการตามแบบตลาดในระบบทุนนิยม แต่ปัญหาเรื่องที่ดินที่เพิ่มขึ้น ที่ตัดขาดชุมชนออกจากผืนดินและแหล่งทรัพยากรของพวกเขา เป็นการยากยิ่งที่จะเรียกได้ว่าเป็นดัชนีที่บ่งชี้ถึงสันติภาพ ความมั่นคง หรือชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีได้ (Shalmali Guttal, 2006 : <http://focusweb.org/land-and-natural-resource-alienation-cambodia.html>)

นอกจากนี้ งานศึกษาของ Siphat (2008) (Touch Siphat, 2008 : 70) เกี่ยวกับผลกระทบจากการให้สัมปทานที่ดินที่มีต่อชุมชนในเขตป่า ของจังหวัดกโรแจ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ก็ระบุว่า ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบได้ทำการต่อต้านในรูปแบบของ “ปฏิบัติการแบบเงียบ” (silent actions) เช่น ปฏิเสธงานของบริษัท แอบเข้าไปในเขตสัมปทานเพื่อล่าสัตว์และเก็บหาผลผลิตจากป่า ประณามให้เหตุการณ์ร้ายๆ เกิดขึ้นกับบริษัท ในแง่นี้ ท้องถิ่นเองไม่เพียงแต่ปฏิเสธการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาเท่านั้น หากแต่ชาวบ้านยังมองว่าโครงการนี้เป็นสิ่งกีดขวางที่ใหญ่ที่สุดต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขา

ระหว่างที่ผู้วิจัยลงพื้นที่สนามในประเทศกัมพูชา เมื่อเดือนเมษายน ปี 2010 โดยระหว่างที่อยู่บนรถโดยสารจากจังหวัดเสียมเรียบมุ่งไปสู่อำเภอสตริงตรง ได้พูดคุยกับหญิงสาวที่เดินทางพร้อมลูกๆ อีกสองคน ทราบว่าที่กำลังจามนั้น รัฐบาลได้อนุญาตให้บริษัทสัมปทานที่ดินเพื่อปลูกยางพาราทับพื้นที่ที่รัฐจัดสรรให้บรรดาทหารผ่านศึกที่พิการจากการปฏิบัติหน้าที่ จนทำให้เกิดการลุกฮือขึ้นต่อต้านขับไล่บริษัทโดยบรรดาทหารผ่านศึกและครอบครัว⁴⁷

⁴⁷ สมหมาย ชินนาค “บันทึกภาคสนามยางพาราที่กัมพูชา” วันที่ 19 เมษายน ปี 2010

บทสรุป : สัมปทานในฐานะใบอนุญาตพรากที่ดินจากชุมชน

ปรากฏการณ์การขยายตัวอย่างรวดเร็วของยางพารา จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ของกัมพูชานั้น สัมพันธ์กับการเกิดขึ้นและขยายตัวของทุนนิยมหรือกระแสการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ผ่านการทำงานระหว่างทุนกับกลไกของรัฐ ด้วยเหตุนี้ กัมพูชาในปัจจุบัน จึงมีฐานะเป็น “พื้นที่ของการต่อรอง” “ช่วงชิง” ของทั้งกลุ่มทุนชาติและข้ามชาติ ที่แอบอ้างเรื่อง “วาทกรรมการพัฒนา” ของรัฐ เพื่อสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ผ่านปฏิบัติการกระบวนการขยายอำนาจรัฐเหนือพื้นที่เพื่อแปลงทรัพยากรธรรมชาติ (ที่ดิน ผืนป่า) ให้เป็นทุน

จากผลการศึกษาที่นำเสนอข้างต้นจะเห็นได้ว่า ปรากฏการณ์การขยายตัวของยางพาราในกัมพูชาที่นำมาซึ่งการยื้อแย่งและพรากที่ดินไปจากชุมชนนั้น สะท้อนอย่างชัดเจนว่า ยางพาราได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง (Political economy of rubber plantation) ที่ชี้นำการพัฒนาและสร้างความหวังให้กับประชาชนกัมพูชาว่าจะช่วยสร้างรายได้ให้กับประเทศและจัดความยากจน โดยที่รัฐกัมพูชามีบทบาทสำคัญในการริเริ่มและดำเนินการปิดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นผืนป่า ที่ดินหรือสายน้ำ เพื่อเปลี่ยนทรัพยากรเหล่านั้นให้กลายเป็นทรัพย์สินของรัฐ (state property) อันเป็นยุทธวิธีที่รัฐชาติต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นิยมใช้กัน⁴⁸

นอกจากนี้ การขยายอำนาจรัฐในการควบคุมบงการเหนือพื้นที่ การวางแผนและจัดทำอภิมหาโครงการ เกิดขึ้นและดำเนินไปในลักษณะของการบังคับบัญชาจากบนสู่เบื้องล่าง โดยไม่เคยมีเวทีสำหรับการทบทวน ตรวจสอบ ประชาพิจารณ์ และโครงการส่วนใหญ่ไม่มีแม้กระทั่งการศึกษาผลกระทบทางด้านสภาพแวดล้อมและสังคม ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นจึงตกอยู่ในสภาพที่ถูกปิดล้อมจากอำนาจรัฐ สภาพใ้การมีส่วนร่วมของชุมชนรากหญ้าผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการโดยตรง ทำให้ชุมชนเหล่านี้ถูกผลักให้ไปอยู่ตรงชายขอบของอำนาจในสภาพด้อยสิทธิ ไร้เสียง แม้จำนวนหนึ่งจะพยายามลุกขึ้นมาต่อรอง แต่ด้วยบริบทของรัฐ

⁴⁸ Peluso 1992; Forsyth and Walker 2008 cited in Andreas Neef and Siphath Touch “Land Grabbing in Cambodia: Narratives, Mechanisms and Impacts”, p. 9.

กัมพูชาที่รัฐมักจะใช้อำนาจในการควบคุมการส่งออกของประชาชนอย่างค่อนข้างเข้มงวด ทำให้กลุ่มชนชายขอบเหล่านั้นมักจำต้องยอมจำนนต่ออำนาจรัฐ โดยปราศจากการต่อสู้ ต่อรอง

นโยบายส่งเสริม “การทำสวนยางพาราเป็นเศรษฐกิจของครอบครัว” (family - scale rubber plantation) ที่ถูกประกาศใช้เมื่อเดือนสิงหาคม ปี 2001 นับเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการขยายอำนาจควบคุมพื้นที่ เพราะได้นำไปสู่การสร้างคามยึดหยุ่นในระเบียบ กฎเกณฑ์ของรัฐให้เอื้อต่อระบบทุน โดยเฉพาะเรื่องระบบกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรที่ดิน และป่าไม้ รวมทั้งเชื่อมโยงกัมพูชาเข้ากับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลกอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น

การขยายตัวของอำนาจรัฐเหนือการจัดการทรัพยากรในประเทศดังกล่าว จึงนำไปสู่ การผนวก การยึดครองที่ดิน การจำกัดและละเมิดสิทธิมนุษยชน การขับไล่ไล่ส่งชาวบ้าน ออกจากพื้นที่และการจัดการระบบนิเวศของท้องถิ่น ทำให้ชนพื้นเมืองเหล่านั้นกลายเป็น กลุ่มคนชายขอบ และการขยายตัวของอำนาจรัฐและการจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์บนพื้นฐาน ของแนวคิดการพัฒนาที่คำนึงถึงแต่การตักตวงใช้ประโยชน์ดังกล่าว ยังนำไปสู่ความเสื่อมโทรม อย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย เพราะทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นถูกทำให้เป็น สินค้าในท้ายที่สุด

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เป็นการกล่าวเกินจริงนักหากผู้วิจัยจะสรุปว่า โบราณวัตถุสัมปทาน ที่ดินที่บริษัทยางพาราได้รับจากรัฐบาลกัมพูชานั้น เป็น “ใบอนุญาตพรางที่ดินจากชุมชน” (Community's Land Licensed Exclusion) นั่นเอง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. **ทุนนิยมชายแดน : นิคมเกษตรกรรมยางพาราและการ**

เปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคใต้ของลาว. เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและ
บริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554.

ยศ สันตสมบัติ “ความทันสมัยและมายาคติของการพัฒนาในกลุ่มน้ำโขง.” ใน วสันต์ ปัญญาแก้ว
(บรรณาธิการ). **ทบ - ทวนการพัฒนา จากท้องถิ่นภาคเหนือ สู่ภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง.**
เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, 2553.

ยศ สันตสมบัติ และ อรัญญา ศิริผล. **ยางพาราในกลุ่มน้ำโขง : การปรับตัวของชุมชนท้องถิ่น
ในลาว กัมพูชา และไทย.** เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, 2556.

สมหมาย ชินนาค. “เชื่อมกับความรุนแรง และขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
ของชนพื้นเมืองในจังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา” ใน สมหมาย ชินนาค. **พลวัต
สังคมและวัฒนธรรมอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง : มุมมองจากนักมานุษยวิทยาชายขอบ.**
อุบลราชธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2556.

_____. “**บันทึกภาคสนามยางพาราที่กัมพูชา**” วันที่ 19 เมษายน ปี 2010.

_____. “อนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงภายใต้กระแสการเปลี่ยนผ่าน: จากผืนนา ป่าใช้สอย และไร
หมุนเวียน สู่สวนยาง กรณีศึกษาเขตปกครองตนเองสิบสองปันนามณฑลยูนนาน
สาธารณรัฐประชาชนจีน” ใน สมหมาย ชินนาค. **พลวัตสังคมและวัฒนธรรมอนุ
ภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง : มุมมองจากนักมานุษยวิทยาชายขอบ.** อุบลราชธานี :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2556.

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน, 16 กรกฎาคม 2549.

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการออนไลน์, 2 เมษายน 2549.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. “การปรับโครงสร้างชนบทไทยกับปัญหาที่มองไม่เห็น” ใน 60 ปี
ปาฐกถาเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : openbooks, 2554.

ภาษาอังกฤษ

Andreas Neef and Siphath Touch. “Land Grabbing in Cambodia: Narratives, Mechanisms and Impacts.” In Paper to be present at the 2nd International Conference on International Relations and Development to be held in Chiang Mai from 26-27 July, 2012.

Chris Lang. “The Pulp Invasion : The international pulp and paper industry in the Mekong Region” in **WRM**, 2002.

Derek Hall, Philip Hirsch and Tania Murray Li. **Power of Exclusion : Land Dilemmas in Southeast Asia**. Singapore : NUS press, 2011.

Jeremy Ironside, Toeur Veasna, Hak Sokleap and Chhun Vanthoeurn “A Study of the farming Livelihoods on the Red Soil of O Pork, O Laok, Chom Phkar and Anlong Kthing ‘Areas’ (Village), Mean Rith Commune, Sandan District, Kampong Thom Province” in **NGO Forum**, December 2004.

Ly Phalla and Phillippe Monnin. **Rubber Storie : Cambodia**. Phnom Penh : JSRC Printing House, 2009.

Megan MacInnes. “Attempts at regulating agro - industrial plantations in Cambodia” in **WRM Briefing**, December 2008.

Megan MacInnes. “Attempts at regulating agro - industrial plantations in Cambodia” in **WRM Briefing**, December 2008.

NGO Forum. “A Study of the Impacts of Rubber Plantation Development in Tum Ring, Cambodia”, May 2005.

Pornpana Kuaycharoen. “Mono-crop trees find more room over the borders in the Mekong region.” in **WRM Briefing**, December 2008.

Prasit Wangpakapattanawong, Dietrich Schmidt - Vogt, Nuttira Kavinchan and Stephen Elliott. “Integrating Traditional and Scientific Knowledge of Forest Regeneration in Swidden Cultivation Systems of Northern Thailand for Tropical Forest Restoration” in **GLP NEWS**. No. 6, March 2010.

Premrudee Daoroung Platanation in the mekong region: overview in **WRM Briefing**, December 2008.

Shalmali Guttal. “Land and Natural Resource Alienation in Cambodia” in *Focus on the Global South*, December 2006, [http://focusweb.org/land - and - natural-resource - alienation - cambodia.html](http://focusweb.org/land-and-natural-resource-alienation-cambodia.html)

Touch Siphat. **The Impact of Land Economic Concessions on the Local Livelihoods of Forest Community in Kratie Province**. Chaing Mai : The Graduate School, Chaing Mai University, 2008.

สัมภาษณ์

Kim Sangha ผู้ประสานงาน The Se San River Protection Community Network (SPN) ณ สำนักงาน SPN เมืองบันลุง จังหวัดรัตนคีรี, 19 เมษายน 2553.

สำรี (Sary) หัวหน้าคนงานบริษัทยางพาราแห่งหนึ่งชานเมืองบันลุง, 21 เมษายน 2553.